

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Odyoloji Anabilim Dalı

İŞİTME ENGELİNE SAHİP BİREYLERDE SOSYAL DIŞLANMA OLGUSU

Alp Türk ÖKSÜZ

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

İŞİTME ENGELİNE SAHİP BİREYLERDE SOSYAL DIŞLANMA OLGUSU

Alp Türk ÖKSÜZ

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Odyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TEŞEKKÜR

Tezimin başlamasından bu noktaya gelene kadar desteğini hiç esirgemeyen danışmanım Murat DOĞAN hocama teşekkür ederim.

Her zorlandığım, artık olmuyor dediğim noktada arkamda dağ gibi duran aileme, babam Yücel ÖKSÜZ'e, annem Asiye ÖKSÜZ'e, kardeşim Baturalp ÖKSÜZ'e sonsuz teşekkürler ederim.

Sadece kardeşim değil aynı zamanda ev arkadaşım olan, tezimi yazdığım dönemde desteğini hiç esirgemeyen kardeşim Ayyüce ÖKSÜZ'e çok teşekkür ederim.

Varlığını ve desteğini yüreğimin en derininde hissettiğim sevgili yol arkadaşım Merve AKDENİZ'e sonsuz teşekkür ederim.

Sadece iyi bir bilim insanı olmayı değil, iyi ve topluma yararlı bir fert olmayı öğretmiş olan kıymetli hocam Mustafa KAHRAMANYOL'a ve kıymetli eşi hocam Saliha KAHRAMANYOL'a en kalbi duygularıyla teşekkür ederim.

Bir arkadaştan öte olan, her zaman yanımda olduğunu bildiğim, dostum Okan IŞIK'a teşekkür ederim.

Dostluk ve desteklerini her daim hissettiğim kıymetli dostlarım Bünyamin ŞAHNA, Yunus Emre YÜCE, Ramazan Bektaş KAR ve Bilal ULUDAĞ'a teşekkür ederim.

Yüksek lisansa başladığım andan itibaren desteğini hiç esirgemeyen abim Selahattin ALICIOĞLU'na teşekkür ederim.

Artvin'e geldiğim andan itibaren desteklerini esirgemeyen Artvin Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürü Şentürk AĞIRBAŞ'a, Artvin Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdür Yardımcısı İsmail ERMİŞ'e, Artvin Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdür Yardımcısı Hamdi ÖZDER'e, Sosyal Hizmet Merkezi Kurum Müdürü Sinan TAŞ'a, Sosyal Hizmet Merkezi Kurum Müdür Yardımcısı Yavuz ÖZDEMİR'e ve kurumdaki değerli mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Alp Türk ÖKSÜZ

ÖZET

ÖKSÜZ Alp Türk. *İşitme Engeline Sahip Bireylerde Sosyal Dışlanma Olgusu*
Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Bu çalışmada işitme engelli bireylerde sosyal dışlanma olgusu incelenmiştir. Araştırmaya toplam 250 işitme engelli birey dâhil edildi. Çalışmaya dâhil edilen bireylerin yaşları 23-55 arasında değişmektedir. Yaş ortalaması ise 38.52 ± 7.67 idi. İşitme engelli bireylerden 135'i (%54) kadın, 115'i (%46) ise erkekti. İşitme engelli bireylerin sosyal dışlanma ölçeğinden elde ettikleri ortalama puanlar dikkate alındığında tüm boyutlara ilişkin dışlanma düzeyinin yüksek olduğu, bununla birlikte "gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma" algılarının diğerlerinden daha yüksek "sosyal hayata katılım dışlanma" algılarının ise daha düşük olduğu görüldü. Çalışma sonucunda yaş ile sosyal dışlanma arasında anlamlı korelasyon saptanmadı. Benzer şekilde gelir düzeyi ile sosyal dışlanma arasında da ilişki tespit edilmedi. Cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, yaşanan yer ve işitme engeli düzeyine göre sosyal dışlanma düzeylerinde anlamlı bir fark olmadığı görüldü.

Anahtar Sözcükler

İşitme Kaybı, İşitme Engelli Birey, Sosyal Dışlanma

ABSTRACT

ÖKSÜZ Alp Türk. *The Case of Social Exclusion in Individuals with Hearing Impairment*, Master's Thesis, Nevsehir, 2022.

In this study, the phenomenon of social exclusion in hearing impaired individuals was examined. A total of 250 hearing impaired individuals were included in the study. The ages of the individuals ranged from 23 to 55. The mean age was 38.52 ± 7.67 . Of the hearing impaired individuals, 135 (54%) were female and 115 (46%) were male. Considering the average scores obtained from the social exclusion scale of hearing-impaired individuals, it was seen that the level of exclusion in all dimensions was high, while the perceptions of "deprivation of income and economic exclusion" were higher than the others, and the perceptions of "exclusion from participation in social life" were lower. As a result of the study, no significant correlation was found between age and social exclusion. Similarly, no relationship was found between income level and social exclusion. It was observed that there was no significant difference in social exclusion levels according to gender, education level, marital status, place of residence and hearing disability level.

Keywords

Hearing Loss, Hearing Impaired Individual, Social Exclusion

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	3
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1. ENGELLİLİK KAVRAMI.....	3
1.1.1. Tanım	3
1.1.2. Engellilik Nedenleri	4
1.1.3. Engelliliğin Sınıflandırılması	7
1.1.3.1. Ortopedik Engelli	7
1.1.3.2. Görme Engelli	7
1.1.3.3. İşitme Engelli.....	8
1.1.3.4. Dil ve Konuşma Engelli	8
1.1.3.5. Zihinsel Engelli	9
1.1.3.6. Süreğen (Kronik) Engellilik	9
1.1.4. Engellilerin Yaşadığı Sorunlar	9
1.1.4.1. Eğitim	10
1.1.4.2. İstihdam.....	10
1.1.4.3. Rehabilitasyon.....	11
1.1.4.4. Sağlık	12
1.1.4.5. Fiziksel Çevre ve Ulaşılabilirlik	13
1.2. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI	14
1.2.1. Tanım	14

1.2.2. Sosyal Dışlanmaya Neden Olan Unsurlar	18
1.2.3. Sosyal Bir Sorunsal Olarak Engellilerde Dışlanma	20
2. BÖLÜM	27
MATERYAL VE YÖNTEM	27
2.1. KATILIMCILAR	27
2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	27
2.3. VERİ ANALİZİ	27
3. BÖLÜM	29
BULGULAR	29
3.1. İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ..	29
3.2. İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL DIŞLANMA DÜZEYLERİNE YÖNELİK BULGULAR	31
TARTIŞMA VE SONUÇ	39
KAYNAKÇA	42
Ek 1. Orijinallik Raporu	50
Ek 2. Etik Kurul İzin Formu	51
Ek-3. Anket Formu	52
Ek-4. Demografik Bilgi Formu	53
ÖZGEÇMİŞ	54

KISALTMALAR DİZİNİ

DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ÖZİDA	: Özürlüler İdaresi
ve ark.,	: ve arkadaşları
Bkz	: Bakınız

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. İşitme engelli bireylerin yaş ortalaması	29
Tablo 2. İşitme engelli bireylerin cinsiyet dağılımı	29
Tablo 3. İşitme engelli bireylerin aylık ortalama geliri	29
Tablo 4. İşitme engelli bireylerin eğitim düzeyi	30
Tablo 5. İşitme engelli bireylerin yaşadıkları yere göre dağılımı	30
Tablo 6. İşitme engelli bireylerin medeni durumlarına göre dağılımı	30
Tablo 7. İşitme engelli bireylerin medeni durumlarına göre dağılımı	30
Tablo 8. İşitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyi	31
Tablo 9. İşitme engelli bireylerin yaşı ile sosyal dışlanma düzeyleri arasındaki korelasyon	32
Tablo 10. İşitme engelli bireylerin cinsiyetine göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması	32
Tablo 11. İşitme engelli bireylerin yaşı ile sosyal dışlanma düzeyleri arasındaki korelasyon	33
Tablo 12. İşitme engelli bireylerin eğitim durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması	34
Tablo 13. İşitme engelli bireylerin yaşadığı yere göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması	35
Tablo 14. İşitme engelli bireylerin medeni durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması	36
Tablo 15. İşitme engelli bireylerin işitme engeli seviyesine göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması	37

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. İşitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyleri.....	31
Şekil 2. İşitme engelli bireylerin cinsiyetine göre sosyal dışlanma düzeyleri	33
Şekil 3. İşitme engelli bireylerin eğitim durumuna göre sosyal dışlanma düzeyleri	34
Şekil 4. İşitme engelli bireylerin yaşadığı yere göre sosyal dışlanma düzeyleri	35
Şekil 5. İşitme engelli bireylerin medeni durumuna göre sosyal dışlanma düzeyleri	36
Şekil 6. İşitme engelli bireylerin işitme engeli seviyesine göre sosyal dışlanma düzeyleri	38

GİRİŞ

İşitme kaybı, doğuştan veya sonradan olan problemler nedeniyle işitme duyarlılığında meydana gelen azalmadır. İşitme engeli ise işitme duyarlılığındaki azalmanın bireyde ortaya çıkardığı yetersizlikler durumudur (T.C Milli Eğitim Bakanlığı Ö.E.K.G Müdürlüğü, 2008). İnsan kulağının duyabileceği en düşük ses -10/+15 desibel (dB)'dir. İşitme kayıplarının derecelendirilmesinde, 26-40 dB arasındaki kayıp çok hafif işitme kaybı, 41-55 dB arası kayıp hafif derece işitme kaybı, 56-70 dB orta-ileri işitme kaybı, 71-90 dB ileri işitme kaybı, 91 dB üstü ise çok ağır işitme kaybı olarak kabul edilir. (Jakubikova, 2003). Genel ve sürekli bir iyi olma hali olarak ele alınan ve değerlendirilen yaşam kalitesi, genellikle mutluluk, hoşlanım ve tatmin yaratan pozitif yaşantılarla, bunun tersini ifade eden negatif deneyimler ve duygular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Beal, 2004). Yaşam içerisinde insanların stres yaşamalarını etkileyen çok fazla faktör bulunmaktadır. Bunlar; sevdiğimiz insanlardan ayrılma, istenilen başarıların elde edilememesi, bireyin kendisine karşı güvensizliği, iş ortamında insanlar arası ilişkilerde yaşanan olumsuz deneyimler olabilir. İşitme engelli bireyler için stres oluşturan bu gibi faktörlerin yanı sıra yaşamda karşılaştıkları sorunların ağırlığı, engel ile ilgili yaşadıkları sorunların kimi zaman çözümsüz olması, iş, okul ve sosyal yaşamlarında insanların olumsuz tutumları, önemli stres nedenleri arasında sayılabilir (İ.B.B Sağlık Daire Başkanlığı Engelliler M.). Bu tutumların sonucu olarak bireyler sosyal dışlanmaya maruz kalabilir. Sosyal dışlanma olgusu, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar insanın yaşadığı her etkileşimde, onların bir parçası olmuştur. Sosyal dışlanmanın bir ucunda dışlananlar, diğer ucunda ise dışlayanlar vardır. Her birey hayatı boyunca bu iki uca gidip gelmiştir. Dışlayanlar yeri gelince dışlanan, dışlanan bireylerse zaman içinde dışlayan ucunda olurlar. Dışlayan grup ve fert açısından sosyal dışlanmanın emelleri ve getirileri, dışlanan şahıslarınsa bundan nasıl etkilendikleri araştırmaların konusu olmuştur.

Bu çalışmada işitme engeli bulunan bireylerin yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, öğrenim durumları, işitme kaybı düzeylerine yönelik sosyal dışlanmaya maruz kalma durumları incelenmiştir.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ENGELLİLİK KAVRAMI

1.1.1. Tanım

Engellilik kavramının evrensel bir tanımlanmasından ziyade bu kavramı, her toplum kendi koşulları ekseninde ele alarak tanımlamıştır (Barton ve Armstrong 2011: 304). Gerek engelliliğin tanımı olsun, gerekse de engellilik deneyimi olsun değişik faktörlere bağlı olduğundan toplumsal farklılık göstermektedir (Oliver, 2011a: 209). Başka bir söylemle, engellilik olgusu, tüm toplumlarda ve çağlarda aynı şekilde değerlendirilmemiş, tarihsel ve toplumsal koşullara göre farklılık göstermiştir (Okur ve Erbil Erdugan, 2010: 261). Ayrıca engellilik olgusu engelin çeşidine, ağırlık derecesine ve ortaya çıkış zamanına göre de farklılık göstermektedir (Arıkan, 2001: 46).

Oliver'a (2011b: 227-228) göre, modern toplumlarda engelliliği açıklayan hegemonyanın beslendiği kaynaklar bireycilik ve tıbbileştirme anlayışıdır. Modern dönemin başlangıcındaki engellilik açıklamaları tıbbi eksenli olmakla birlikte, son yıllarda toplumsal ve çevresel koşullara ağırlık verilmektedir (Schriner, 2011: 270). Son yıllardaki birçok engellilik tanımı ve yasal düzenleme bu çerçevede yapılmıştır. Zira engellilik için aşırı derecede tıbbileştirilmiş açıklama ve anlayışlar yetersiz kalmaktadır. Bu yöndeki tanım ve açıklamalar, engelliliğin toplumsal ve kültürel boyutunu ihmal ettiği için engelli bireylerin toplumsal katılımı ile temel hak ve özgürlüklerini gölgede bırakmaktadır.

Burcu'nun (2007: 9) ifade ettiği gibi, engelliliğin anlamı sadece biyolojik farklılıklarla izah edilemeyecek kadar geniştir. Çünkü engelli bireylerin yaşadıkları sorunların büyük bir kısmı toplumsal ve kültürel anlamlarla ilgilidir. Başka bir ifadeyle engellilik olgusu, sadece bedensel yeti ve işlevlerle ilgili bir

olgu değil, çevresel koşulların uygun şekilde düzenlenmemesi ve toplumsal katılım sorunları ile de ilgilidir (Tekindal ve Attepe Özden, 2017: 188). Bu yüzden engellilik konusundaki güncel tartışmalar, engelliliğin sivil haklar sorunu olarak ve bir sosyal dışlanma biçimi olarak tanımlanması gerektiği etrafında toplanmaktadır. Bu çerçevede, en uygun araç ise sosyal engellilik modelidir (Zarb, 1995: 26). Bu açıklamalar ışığında engelli birey; biyolojik, zihinsel ve ruhsal bazı yeti kayıplarından dolayı yaşadığı problemlere çeşitli sosyal, ekonomik ve çevresel engellerin eklenmesiyle toplumsal hayata katılımında zorlanan kişidir (Seyyar, 2006: 75).

Tanımsal bağlamda, engellilik kavramının ilk kez belirgin hale gelmesi Uluslararası Yetersizlik, Engellilik ve Sakatlık Sınıflandırması (ICIDH) ile söz konusu olmuştur. 1980 yılında yapılan bu kongreden sonra, Dünya Sağlık Örgütü'nün 2001'de geliştirdiği yeni bir sınıflama olan İşlevsellik, Yeti yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (ICF) kabul edilmiştir (Burcu, 2007: 54). Böylece Dünya Sağlık Örgütü tarafından, ICIDH şemasında bazı değişiklikler yapılarak ICF şeması şeklinde güncellenmiştir. Bu yeni düzenlemede "engellilik" kavramının yerine faaliyet sınırlamasını ifade eden "engellenme" kavramı kullanılmıştır. "Yeti yitimi" kavramı ise eski şekliyle psikolojik ve fizyolojik noktada yapı veya işlev kaybı anlamında tekrar kullanılmıştır. "Özürlülük" kavramının kullanımı ise kaldırılmıştır (Thomas, 2011: 35).

1.1.2. Engellilik Nedenleri

Yeti yitimleri, bireylerde çeşitli derecelerde bedensel, zihinsel, duygusal sorunlara ve hareket kısıtlılığına neden olmaktadır. Ancak yeti yitimlerinin nedenleri farklılaşmaktadır. Yeti yitimleri, genel olarak doğum öncesi dönemde, doğum sırasında ve doğumdan sonraki dönemde çeşitli nedenlere bağlı olarak meydana gelmektedir. Toplumsal yaşamda, engellilik risk faktörleri farklılık göstermektedir (Doğan ve Çitil, 2011: 36). Bu risk faktörleri, kadının gebelik sürecinde de ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca kadının yaşı, hamilelik sürecinde yetersiz beslenmesi, hastalıklar geçirmesi, alkol ve madde kullanması gibi çeşitli etkenler de engellilik riskini yükseltmektedir. Dolayısıyla engelliliğe neden

olabilen riskler ve etkenler, bireysel ve toplumsal bazda farklılık göstermektedir. Bireylerin bedensel, zihinsel ve duygusal anlamda yetilerini kaybetmelerinin birbirinden farklı nedenleri bulunmaktadır.

Bireylerde bedensel yeti kaybı; sinir sistemi, solunum sistemi, kas ve iskelet yapısı gibi çeşitli alanlarda görülen hastalıklar neticesinde de oluşabilmektedir. Dolayısıyla yeti kaybı, değişik durumlarda meydana gelebilmektedir (İnal, 2011:183). Bu kapsamda, engellilik ile yaşlılık arasında da bir bağlantı bulunmaktadır. 1990'lardan itibaren nüfusun yaşlanması giderek artmaktadır. Zira yaşlı nüfusun inme, bunama gibi çeşitli sağlık sorunlarını yaşayarak engelli hale gelme olasılığı daima daha yüksektir (Shakespeare, Hameed ve Kiama, 2019: 340).

Engelliliğin sebeplerinden biri de yoksulluktur. Yoksulluk nedeniyle ortaya birçok hastalık çıkabilmektedir. Ayrıca temiz su sorunu, yetersiz beslenme, iş kazaları, çevre kirliliği, sağlık hizmetlerindeki sorunlar, savaşlar ve doğal afetler gibi faktörler de engelliliğe sebebiyet verebilmektedir (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 227). Sayılan bu faktörlerin büyük bir kısmı, özellikle doğum sonrası dönemde çeşitli yetilerin kaybına neden olmaktadır.

İnsanların büyük çoğunluğu sonradan engelli hale gelmektedir. Ancak toplumun bu gerçekliği kabul etmesi kolay olmamıştır. Zira ana akım toplum, engelli grupları sabit görmekte ve kendilerinin de bir gün bu gruba dâhil olabileceğini düşünmek istememektedir (Siebers, 2011: 87). Oysaki modern toplumlarda her birey kaza, hastalık, yaşlılık ve savaş gibi çeşitli nedenlerden dolayı bir engelli adaydır (Köten ve Erdoğan, 2014: 19).

Burcu (2007) tarafından yapılan çalışmaya göre, bireylerin engelli hale gelmelerinde; %39,3'ünde hastalık etkeni, %21,9'unda geçirilen kaza, %10,4'ünde hatalı yapılan tıbbi müdahale, %9,4'ünde genetik etkenler, %5,5'inde doğum esnasında yaşananlar, %4'ünde ise annelerinin hamilelik döneminde yaşadıkları etkili olmuştur. Ayrıca çalışmada, %1,4 kan uyuşmazlığı ve %0,8 geleneksel uygulamaların engelliliğe neden olduğu bulunmuştur.

Akbaba ve ark (2012) tarafından yapılan çalışmada ebeveynler arasındaki akraba evliliği oranı %20 olarak bulunmuştur. Total olarak ebeveynleri akraba olanlarda engellilik oranı %44,5 iken, ebeveynleri akraba olmayanlarda engellilik oranı ise %17,8 olarak bulunmuştur.

Özürülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na (2010) göre, engelli bireylerin %14,7'sinin engel durumu doğum öncesinde, %10,6'sı doğum esnasında, %18'i bir yaşından önce ve %54,5'i de bir yaşından sonra engelli hale gelmiştir. Maviş'in (2011) çalışmasına göre ise dil ve konuşma engelli bireyler ile zihinsel engelli bireylerde doğuştan ya da sonradan engelli olma oranlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki engelli grubunda da kadınların doğuştan engelli olma oranları daha fazladır. Bu çalışmada engelin ortaya çıkış zamanı, doğuştan ve sonradan olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Çünkü engelin, doğum öncesi dönemde mi yoksa doğum sırasında mı ortaya çıktığını net bir biçimde tespit etmek güç olduğu kadar, ileri derecede hassasiyet de gerektirmektedir. Bu durum, aynı zamanda ailenin kültür ve farkındalık düzeyiyle de ilgilidir. Engelli bireylerin oranı, sosyoekonomik ve sosyokültürel düzeyi düşük olan ailelerde daha yüksektir. Çünkü bu ailelerde ekonomik ve kültürel kaynaklı birçok sorun yaşanmaktadır.

Engelli bireylerin ve yakınlarının eğitim, aile, istihdam, sosyal dışlanma ve damgalanma gibi birçok alanda sorunları bulunmaktadır (Yıldız ve Özgedey, 2018: 49). Bu sorunlar, sadece belirli engel gruplarında görülmediği gibi belirli engel nedenlerine de bağlı değildir. Bu yüzden yaşanan bu sorunlar, bütün engel gruplarında görülmektedir. Finkelstein'in (1988:650) de belirttiği gibi, engelli bireyleri bir mücadele paydasında birleştiren durumlardan biri de toplumun engelli bireylere karşı dışlayıcı uygulamalarıdır. Dolayısıyla engelliliğin asıl nedeni, toplumun farklı fiziksel yeti yitimleri olan bireyleri hesaba katmadan sosyal yapıyı tesis etmesidir. Başka bir ifadeyle, aslında engellilik patolojik bir durum değil, bir sosyal konumdur. Zira engellilerin kimlikleri ve sosyal konumları, toplumun baskın ideolojileri tarafından inşa edilmiştir (Siebers, 2013: 283). Bu bağlamda, bireylerdeki yeti yitimlerinin gerçekliği inkâr edilemez olup yeti yitimlerinin çeşitli işlevsel kısıtlara neden olduğu aşikârdır. Bu yeti yitimleri;

bedensel, zihinsel ve duygusal bazda bazı sorunlara kaynaklık etmektedir. Ancak asıl sorun, belirli yeti yitimleri olan bireylerin dikkate alınmadan fiziksel, çevresel, ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıların inşa edilmesidir. Bireylerin önüne konulan engelleyici bariyerler, bireyleri toplumun dışına iterek bağımlı hale getirmektedir. Dolayısıyla bireyleri engelli hale getiren asıl durum, toplumsal ve kültürel inşa neticesinde oluşturulan marjinalize edici ve dışlayıcı pratiklerdir.

1.1.3. Engelliliğin Sınıflandırılması

Engelliliğin sınıflandırılmasında çeşitli etkenler söz konusudur. Bireylerin engellilik durumları, bedensel-ruhsal fonksiyon kaybı ve bozukluklarına göre değişmektedir (Durduran, 2009: 11). 2002 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ortaklığında engelliler alanında yapılan çalışmalarla engelli türleri de tanımlanmıştır. Engelli türlerinin 6 başlık altında ifade edildiği görülmektedir (ÖZİDA, 2002). Engelliliğin anlamlandırılması bakımından tanımlar hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir.

1.1.3.1. Ortopedik Engelli

Kas ve iskelet sisteminde eksiklik ve fonksiyon bozukluğu olan kişiler bu grup içerisinde yer almaktadır. El, kol, bacak vb. sistemde eksiklik veya fazlalık, felçliler, şekil bozukluğu olanlar ortopedik engelliler grubunda sayılmaktadır.

1.1.3.2. Görme Engelli

Tek ya da her iki gözüyle görme yetisinde tam veya kısmi kayıp ve bozukluklar olanlara denir. Bu kayıp nedeniyle renk ve gece körlüğü yaşayanlar da bu grup içerisinde yer almaktadır.

1.1.3.3. İşitme Engelli

Tek ya da her iki kulağının duyma yetisinde tam veya kısmi kayıp ve bozukluklar olanlara denir. İşitme engelliler grubunda duyma yetisini kazanmak için kullanılan işitme cihazlarını kullanan bireyler de yer almaktadır. İşitme engelli bireyler de çeşitli sorunlarla yüz yüze kalmaktadır. İşitme engelli bireylerin bir veya her iki kulağında kısmi ya da tam işitme kaybının olması durumunu ifade etmektedir. İşitmek için herhangi bir cihaz kullananlar da işitme engelli sayılmaktadır (ÖZİDA, 2010: 11). İşitme engelli çocukların ve gençlerin, sosyal iletişim becerilerinin artırılması için mevcut eğitim ve öğretim programlarının gözden geçirilmesi önem arz etmektedir (Sarı, 2009: 401). Özellikle işaret dilinin daha fazla kabul görmesi ve dil engellerinin kaldırılması önemlidir (Lane, 1995: 186). Günlük yaşamlarında çeşitli sorunlar yaşayan işitme engelli bireylerin temel sorunlarından biri de işaret dilini bilen kişi sayısının az olmasıdır. Kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere, çeşitli toplumsal yaşam alanlarında ve iletişim ağlarında da bu sorun yaşanmaktadır.

Eraslan ve arkadaşlarının (2015) yaptıkları bir çalışmada, işitme engelli sporcuların atılganlık düzeyleri düşük çıkmıştır. Bu durum spor dallarına, yaşa ve cinsiyete göre de anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu sonucun ise toplumsal ve kültürel biçimlendirmelerden kaynaklandığı vurgulanmaktadır.

İşitme engelli bireylerin büyük çoğunluğu, aynı zamanda dil ve konuşma engellidir. Dil ve konuşma engelli, herhangi bir sebepten dolayı konuşma yetisini kaybetmiş, konuşmasının akıcılığı bozuk olan veya ses bozukluğu olan kişiyi ifade etmektedir. Ayrıca kekeme olanlar ve konuşmak için çeşitli cihazlar kullananlar ile dil, çene, dudak ve damağında bozukluk olanlar da bu kapsama girmektedir (ÖZİDA, DİE 2009: X).

1.1.3.4. Dil ve Konuşma Engelli

Dil ve konuşma engelli birey, bir nedene bağlı olarak konuşamayan ya da konuşma akıcılığında bozukluk olan kişileri kapsamaktadır (Durduran, 2009:

11). Diğer bireyleri duyduğu halde konuşamayan kekeme-afazi ve konuşma yetisi için alet kullanan kimseler de bu grup içerisinde ele alınmaktadır.

1.1.3.5. Zihinsel Engelli

Bireyde doğum öncesi, sırası ve sonrasındaki gelişim sürecinde bir takım nedenlerden dolayı fonksiyon ve gelişim sisteminde ortaya çıkan gerileme, durma ve uyumsuz davranışlarda geriliğin yaşandığı engellilik türüdür (Kalkan, 2018: 7).

1.1.3.6. Süreğen (Kronik) Engellilik

Bireyin işlev ve fonksiyonlarının bozulmasına yol açan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalık durumları da süreğen engellilik olarak açıklanmaktadır. Süreğen engelliliğe neden olan hastalıklara örnek olarak kalp-damar, solunum ve sindirim sistemi hastalıkları örnek verilebilir.

1.1.4. Engellilerin Yaşadığı Sorunlar

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (2002) söz konusu "Türkiye Engelliler Araştırması" incelendiğinde, engelli nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının azımsanmayacak oranda olduğu görülmüştür. Toplam nüfus içerisindeki payı %12.29 olarak belirtilen engellilik oranı, nüfusun önemli bir bölümüdür. Yapılan araştırmada engelliliğin sadece bu sorunu yaşayan engelli bireyi değil, aile ve yakın çevresini de etkileyen bir sorun olduğu belirtilmektedir (ÖZİDA, 2002).

Türkiye İstatistik Kurumunun 2011 yılındaki Nüfus ve Konut Araştırması sonucunda 3 yaş ve üzeri yaş gurubunda en az bir engeli bulunan nüfusun oranı %6.9'dur (TÜİK, 2011). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Ocak 2019 bülteninde sosyal yardımlardan yararlanan engelli sayısı açıklanmıştır. 2018 yılı itibariyle açıklanan verilerde %70 ve üzeri engel oranına sahip bakıma muhtaç engelli sayısı 287.726 olarak belirtilmektedir. Engelli

vatandaşlardan %40 ve %69 orana sahip engelli sayısı, 341.825 ve 18 yaş altı engelli sayısı 93.003'dir (www.eyh.aile.gov.tr).

1.1.4.1. Eğitim

Engelli kişilerin eğitimlerinin farklı evrelerden geçtiği belirtilmektedir. Engelli eğitimlerinin farklı evrelerden geçişi ve eğitimlerinin geç başlamasının nedeni engelli olmayan insanların tutumlarıdır (Besiri, 2009:369). Ülkelerde genel olarak eğitim sistemi, ilk başlarda nüfusun engelli olmayan kısmı göz önüne alınarak programlanmaktadır. Engelli kişilere yönelik, eğitim sistemiyle ilgili gelişmelerin ikinci planda kaldığı belirtilmektedir (Karataş, 2002:47). Bu nedenle ülkelerdeki eğitim sisteminin, engelli bireyleri dışlayan bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizde de özel eğitimin gelişmesi amacıyla engelli eğitimine önem verilerek üniversite eğitimleri desteklenerek yaygınlaştırılmalıdır.

2002 yılında yapılan engelliler araştırmasında ortaya konulan veriler, engelli nüfusun %36'sının okuma-yazma bilmediğini ortaya koymuştur (ÖZİDA, 2002). Araştırmada açıklanan göstergeler, eğitim alanındaki eksikliğin engelli bireyler açısından ne denli üzerinde durulması gereken bir sorun olduğunu göstermektedir.

1.1.4.2. İstihdam

İş sahibi olmak, bireyin hayatını idame ettirebilmesi ve psikososyal durumu düşünülduğünde bir ihtiyaçtır. Buradan hareketle 4857 sayılı İş Kanunu'nda 50 den fazla işçi çalıştırılan yerlerde %3 oranında engelli işçi çalıştırılması zorunluluğu bulunmaktadır (Akbulut, 2012: 5).

Engellilerin sosyal hayatta üretken bireyler olamaması, toplumla bütünleşmeleri açısından engel oluşturmaktadır. Ülkemizde engelli bireyleri esas alan iş analizi ve meslek tanımları çalışmalarında yetersizlik olduğu belirtilmektedir. Engellilerin içinde bulunduğu fiziksel ve ruhsal durumları göz önünde bulundurularak çalışabilecekleri iş alanlarıyla ilgili araştırmalar

yapılmalıdır (Öztürk, 2011: 29). Engellilerin hangi işler için ne tür bir eğitim sürecinden geçmesi gerektiği ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Engelli istihdamıyla yakın ilişkili olan eğitim ve rehabilitasyon alanındaki eksiklikler, engelli istihdamını zorlaştıran nedenlerdendir. Engellilere yönelik yeterli sayıda eğitim ve rehabilitasyon merkezinin bulunması istihdam açısından da olumlu olacaktır. Yeterli eğitim ve rehabilitasyon süreçleri sonrası, istihdama kazandırılan engelli birey, üretken hale gelerek kendi ve ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Engelli bireyler fiziksel veya ruhsal açıdan işlev ve fonksiyon kaybı yaşasalar da bireyin var olan yetenek ve niteliği dikkate alınarak uygun eğitim ve rehabilitasyon sonrasında iş hayatına katılması, üretken olması sağlanabilir.

1.1.4.3. Rehabilitasyon

Rehabilitasyon, engelli birey için kaybedilen bir yetenek ve işlevin yeniden kazanılması veya yerine farklı bir yeteneğin elde edilmesini ifade etmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı engelli olan birey, önceden yaptığı işleri zamanla yapamaz hale geldiyse rehabilite edilip iyileştirilmesi gerekmektedir (Öztürk, 2011: 27). Engellilerin içinde yaşadığı toplum ve ailesi düşünüldüğünde rehabilitasyon, bireylerin kendi kendine yeter hale gelebilmelerini de sağlayabilir. Böylece engelli birey, yaşadığı çevreye yük olmayacaktır.

Engellilerin rehabilitasyon hizmetlerine ulaşımı, insan hakları ekseninde değerlendirildiğinde bu hizmetlerin, yeterli ve kaliteli olması, ayrımcılığa izin vermemesi gizliliğe saygı gibi birçok insan hakları prensiplerine sahip olacak şekilde hazırlanarak sistemin genişletilmesi gerekmektedir (Oral ve ark., 2016: 87). Türkiye'de tıbbi rehabilitasyon hizmeti veren kuruluş sayısının da yeterli olması gerekmektedir. Bu alandaki bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması önem arz etmektedir. Örneğin; düzenli yardımcı cihazlar ve telerehabilitasyon hizmetleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ülkemizde kurum merkezli rehabilitasyon hizmetlerinin sayısının az olmasının yanı sıra söz konusu meslek elemanları (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, iş ve uğraşı terapisti vb.)

rehabilitasyon hizmetleri içerisinde yeteri kadar yer almamakta ya da hiç bulunmamaktadır. Sosyal hizmet disiplininin rehabilitasyon hizmetleri alanındaki hedefleri ise genel olarak engellilerin iyileştirilmesi, sosyal hayata uyumu, toplumla bütünleştirilmesi ve sosyalleşmesi şeklinde sıralanabilmektedir. Rehabilitasyon hizmetlerinde mesleğin temel uygulamalarından yararlanarak hizmet vermek gerekmektedir. Rehabilitasyon alacak kişi ve ailelerle psikososyal çalışmalar yapmak, sosyal inceleme sürecini yürütmek alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının da en başta gelen görevlerindedir. Uzmanlar, bireyin güçlü yönlerine vurgu yaparak içinde bulunduğu durumda hem aile hem de engelli birey için sorun çözme ve baş etme kapasitesini artırıcı uygulamalara ağırlık vermektedir. Topluma kazandırma, temel hedeflerdendir.

1.1.4.4. Sağlık

Engelli bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımlarında ciddi sorunların olduğu belirtilmektedir. Engelli bireylerin sağlık problemleri, diğer bireylere göre daha uzun ve karmaşık tedavi sürecini gerektirmekte ve engel durumlarında göre farklı çözümlere ihtiyaç duymaktadır. Engelli vatandaşlar için sağlık hizmetlerine erişimi güçleştiren nedenler arasında fiziki yetersizlikler, ekonomik durum ve kişisel yardıma duyulan ihtiyaç gibi faktörler bulunmaktadır (Ergüden, 2008: 24).

Sağlık hizmetlerine başvuran engelliye öncelik tanınması gerekmektedir. Engelli bireyin ruhsal ve fiziksel durumunun göz önüne alınarak ona göre muamele edilmesi önem arz etmektedir (Kördeve, 2017: 196). Burada engellilere verilen önceliğin, onların kendilerini aciz ve güçsüz hissettirmelerine neden olmayacak şekilde uygulanması söz konusudur. Engellilere yönelik pozitif ayrımcılığın hissettirilmesi rencide olmalarına da neden olabilmektedir. Kördeve'nin (2017) engelliler alanında yaptığı araştırmada ortaya çıkan sonuç, pozitif ayrımcılık ile ilgili bu durumu ortaya koymuştur.

Engellilerin sağlık hizmetlerine kolaylıkla başvurabilmeleri için hizmet alacağı kuruluşun da desteği gereklidir. Başvurudan muayeneye kadar geçen zaman diliminde engelli bireyler için ortaya çıkabilecek sorunların, ilk olarak

tespiti gereklidir. Ayaktan gelen engellilerin yanı sıra yatağa bağımlı engelliler için durum daha da farklı olabilir. Özellikle bu tip engellilerin çokça başvurduğu sağlık kurullarının da ulaşılabilirliği önem arz etmektedir. Sağlık kuruluşundan alınan engelli raporlarıyla devletin sağladığı sosyoekonomik imkânlardan yararlanılmaktadır. Hastaneler bünyesinde oluşturulan kurullarda engellilerle ilgili gerekli değerlendirmeler yapılmaktadır. BM'nin engelli hakları sözleşmesinde özel gereksinimi olan bireyin, en yüksek düzeyde sağlık standartlarından faydalanması için devletin çeşitli sorumluluklarının olduğu belirtilmektedir (Sucaklı, 2016: 7). Bunlar şöyle açıklanmıştır:

- 1) Engellilik sebebiyle ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin (erken tanı ve müdahale gibi) sağlanması gerekmektedir.
- 2) Engellilere sunulan sağlık hizmetlerinin, diğer bireylerle aynı kalite ve standartta verilmesinin sağlanması gerekmektedir.
- 3) Kırsal kesimler dâhil olmak üzere bireyin hizmetlere erişiminin sağlanmasıdır.

1.1.4.5. Fiziksel Çevre ve Ulaşılabilirlik

Engelli bireylerin günlük yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları sorunların başında yaşadıkları çevrenin, mimari özelliklerinden kaynaklanan problemler gelmektedir. Engellilerin, sosyal hayata katılımları ve günlük işlerini kendi kendilerine yapabilmeleri için ortak mekânların ulaşılabilir ve güvenli olması gerekmektedir (Karip, 2016: 30-31). Engellilerin sahip oldukları fiziksel, ruhsal yetersizlikler ve bunların getirdiği sınırlamalar düşünüldüğünde, fiziksel çevrenin önemi daha fazla öne çıkmaktadır. Fiziksel çevre tasarlanırken toplumun bütün kesimleri göz önünde bulundurularak planlamaların yapılması gerekmektedir. Yaşanılan bütün kamusal alanlar ulaşım ağı ve konutlar, engellilerin ihtiyaç ve özellikleri dikkate alınarak tasarlanmalıdır.

Engellilerin insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürebilmeleri için toplumdaki diğer bireylerle eşit fiziksel çevreye, ulaşım sistemine, bilgi ve teknolojiye ve diğer hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Erişilebilirlik, engelli bireyin haklarını kullanması için bir araç ve sosyal hayata tam olarak katılabilmeleri için ön koşul olarak ifade edilebilir (Çağlar, 2012: 543).

Fiziksel çevre unsurları, engellinin topluma katılımı ve toplumla bütünleşmesi önünde engel oluşturabilmektedir. Bunlar kamu binaları, okullar, konut, kaldırım ve bahçeler şeklinde sıralanabilir. Engellilerin özelliklerine göre düzenlenemeyen bu unsurlar nedeniyle engellilerin, topluma katılımı ve hareket alanı azalacağından sosyal yaşamdan dışlanabilmektedirler. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak yukarıda sayılan fiziksel çevre unsurları, engellilerin topluma katılımını sağlayacak şekilde düzenlenebilir ve planlanabilir (Koca, 2010: 6). Yollar başta olmak üzere güvenli olmayan alt yapı hizmetleri, uygun olmayan kaldırım ve çizgiler, ulaşım alanında engellilere uygun olarak düzenlenmemiş dolmuşlar ve diğer araçlar kentsel alanda sorun teşkil etmektedir.

Toplumun önemli bir kesimini oluşturan engellilerin, bu alanda yaşadıkları sorunların kaynağında aslında engelli bireylerin kendileri değil, onları sosyal hayatın dışına iteyen „sistem’ vardır. Sistemi oluşturan mercilerin engelliler gibi özel ihtiyaç sahibi grupları dikkate almadan oluşturduğu tasarım, engelli toplumsal yaşama uzaklaştırmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken, halihazırdaki sistemin engellileri sosyal hayata entegre eden ve toplumdan ayırmayan bir sistem olarak düzenlenmesidir.

1.2. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI

1.2.1. Tanım

Sosyal dışlanma kavramı, çok boyutlu olduğundan birçok disiplin tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Nispeten yeni bir olgu olan sosyal dışlanma, çeşitli dezavantajlı durumlarla ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda,

başta yoksullar olmak üzere pek çok dezavantajlı grup toplumsal bütünleşmenin dışında tutulmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma olgusu, toplumsal bütünleşme kavramının karşıtı olan bir durumu ifade etmektedir. Bu kavram marjinalite, ötekileştirilme, damgalanma ve sosyal izolasyon gibi çeşitli toplumsal sorunlarla ilişkilidir. Genellikle bu sorunları deneyimleyen grupların başında engelliler, yoksullar, işsizler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler ve hükümlüler gibi dezavantajlı gruplar gelmektedir. Özellikle son yıllarda, bu grupların yaşadıkları sorunların çözülmesi için gerek ulusal düzeyde gerekse de uluslararası düzeyde çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Başta sosyoloji olmak üzere birçok disiplin, sosyal dışlanma olgusunu öne çıkartmaya başlamıştır. Bu kapsamda, sosyal çalışma alanında da sosyal dışlanmaya olan ilgi önemli derecede artmıştır. Çünkü sosyal çalışmanın temel kaygısı, ötekileştirilmiş dezavantajlı bireylerdir. Öte yandan dünya ölçeğinde sosyal dışlanma, çeşitli politik argümanların ve akademik tartışmaların odak noktasında yer almaya başlamıştır (Sheppard, 2006: 5). Başka bir ifadeyle sosyal dışlanma kavramı, bir taraftan politik söylemlerde, politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında yaygın şekilde kullanılırken bir taraftan da sosyal bilimlerde akademik anlamdaki araştırmalarda kullanılmaktadır (Byrne, 2005: 52).

Sosyal dışlanma, aktif dışlanma ve pasif dışlanma diye iki şekilde ayrılabilir. Aktif dışlanma, kasıtlı bir şekilde bireylerin dışarıda tutulmasıdır. Pasif dışlanma ise yoksunluk durumunun kasıtlı olarak değil de toplumsal süreçler yoluyla ortaya çıkmasını ifade etmektedir (Sen, 2000: 14-15). Ancak genellikle grup üyeliklerinde baskın olan kültürel ve yasal kurallar, kimin "içeride" ve kimin "dışarıda" olduğunu belirlemede referans olmaktadır (Silver, 2016: 2). Başka bir ifadeyle, toplumsal düzlemde dışlanmanın belirlenmesinde egemen olan anlayışın etkisi öne çıkmaktadır. Ancak bireylerin tüm toplumlarda, gerek aktif gerekse de pasif olan sosyal dışlanmaya aynı derecede maruz kalmadıkları görülmektedir. Bireylerin deneyimledikleri sosyal dışlanmanın farklı boyutlarda ve farklı derecelerde olması, aynı zamanda bu kavramın açıklanmasını da güçleştirmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının anlamı zamana ve mekâna göre farklılık gösterdiğinden tanımlanması da güçleşmektedir. Çünkü bu kavram ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bağlamda çeşitli anlamlar içermektedir (Sapançalı, 2005: 23). Dolayısıyla sosyal dışlanma kavramının anlamsal içeriği, sosyal bağlamlara göre farklılık göstermekle birlikte genellikle birbiriyle örtüşen tanımların ileri sürüldüğü görülmektedir (Silver, 2016: 2). Sosyal dışlanma kavramı genellikle iki şekilde tanımlanmaktadır. İlk olarak, dar anlamda sosyal dışlanma gelir yoksulluğu anlamında kullanılmaktadır. Burada, iş gücünün dışında tutulma veya düşük gelirli işlerde çalışma durumu ifade edilmektedir. İkinci olarak ise sosyal dışlanma kavramı, geniş anlamda tanımlanmaktadır. Burada, kavram sadece yoksulluk ve gelir eşitsizliği ile sınırlandırılmamakta, bireylerin birçok farklı alanda da yoksunluk yaşayabilecekleri öne sürülmektedir (Peace, 2001: 26).

Özetle, sosyal bütünleşmenin karşı tarafında yer alan bir kavram olarak sosyal dışlanma, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan fırsatların yokluğu nedeniyle bireylerin toplumsal ilişkilerinin zayıflaması; çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal haklardan mahrum bırakılması durumu olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla sosyal dışlanma toplumsal, fiziksel ve psikolojik anlamda bir engellenme halidir (Sapançalı, 2005:28-29). Yani sosyal dışlanma, birey veya grupların bilgiye, kaynaklara ve etkinliklere erişimlerinin sosyal açıdan kontrol edilmesini ifade etmektedir (Silver, 2019:3). Birey veya grupların yaşam pratiklerinin sosyal açıdan kontrol edilmesi ve çeşitli kısıtlar barındırması durumu, farklı kavramlarla ifade edilmektedir.

Genellikle sosyal dışlanma kavramı eşitsizlik, yoksulluk, yoksunluk, alt sınıf ve marjinalite gibi çeşitli kavramlarla birlikte kullanılmaktadır (Taylan ve Barış 2015: 34). Bireylerin, toplumsal yaşama katılımında herhangi bir alanda yoksunluk yaşamaları, bireylerin diğer alanlarda da yoksunluk yaşamalarına neden olmaktadır. Bu çerçevede, ekonomik alanda dışlanma yaşayan bireyler siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda da dışlanma yaşayabilmektedir (Tartanoğlu, 2010: 2). Yani iş gücü piyasasının dışında kalarak işsizlik yaşayan yoksul bireyler, sadece ekonomik anlamda dışlanmamakta, aynı zamanda bazı

sosyal haklara erişimden de dışlanmaktadır (Topgül, 2016: 271). Dolayısıyla bir alanda yaşanan dışlanma ve hak ihlalleri, diğer alanları da etkileyerek dışlanmayı daha da derinleştirmektedir.

Bireylerin kaynaklara, haklara ve imkânlarla erişimlerinin eşit olmaması ve damgalanmış bireylerin dışarıda tutulması, çeşitli ayrımcı uygulamalara neden olmaktadır (Silver, 2016: 5). Çeşitli ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalan bu grupların dışında işsizler, yoksullar, tecrübesi olmayanlar gibi birçok kategori de sosyal dışlanma yaşayabilmektedir (Topateş, 2009: 123). Ayrıca tek ebeveynli ailelerin ve belirli yerlerde ikamet eden sakinlerin de sosyal olarak dışlandıkları görülmektedir (Cass, Shove, Urry, 2005: 542). Dolayısıyla, sosyal dışlanma olgusu sadece yoksulluk ile ilişkilendirilmemektedir. Kavram, yoksulluğu içine almakla birlikte dezavantajlı olan fakat yoksul olmayan engellileri, yaşlıları, azınlıkları, göçmenleri, kadınları ve çocukları da kapsamına almaktadır (Arslan, 2013: 6).

Sosyal dışlanma yaşayan bireyler, toplumsal ilişkilerin dışında tutulan bireyleri ifade etmektedir. Bu bireylerin, sosyal sermaye eksikliği ve kurumlarla bağlarının zayıflaması dışında, yasal hakları kullanmada ve sosyal katılımında da çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Sapançalı, 2005: 27). Sosyal dışlanma neticesinde yaşanan bu dezavantajlı durumların değerlendirilmesinde sosyal bütünleşme kavramı öne çıkmaktadır. Sosyal dâhil etmenin sağlanması ve öne çıkması, sosyal dışlanmanın zayıflamasını sağlamaktadır.

Toplumsal bağlamda, dâhil etme ve dışlanma çerçevelerinde yürütülen tartışmalar, bütün toplumu ilgilendirmektedir. Bu topluluğa yeti yitimi, farklı sosyoekonomik ve siyasal durumu olan bireyler de dâhildir. Geniş kitleleri ilgilendiren bir sorun olan sosyal dışlanmanın azaltılmasında çeşitli kurumların etkisi bulunmaktadır (Barton ve Armstrong, 2011: 315-316). Dolayısıyla dışlanma yaşayan bireylerin aynı zamanda toplumsal faaliyetlere katılımında ve karar alma sürecine dâhil olmada da sorun yaşadıkları görülmektedir (Tobias ve Mukhopadhyay, 2017: 33). Yaşanan bu sorunların kaynağı ise toplumsal ve kültürel koşullar tarafından yapılandırılmıştır. Toplumsal ve kültürel pratiklerle

inşa edilen dışlanma, bireylerin içinde buldukları kategorileri belirginleştirmektedir.

Kültürel olarak inşa edilen biz onlar, içerisi dışarı ve yerli yabancı ayırımlarının temelinde farklılıklar bulunmaktadır. Böylece kültürler, kendi düzenlerini “ötekilere” karşı korumaya çalışmakta, “ötekiler” ancak mevcut alanın ve düzenin uzağında kaldıklarında hoşgörüle karşılanmaktadır (Bauman, 2018: 196). Gündelik yaşamda görülen bu dışlayıcı pratikler, birçok soruna neden olmaktadır. Özellikle sosyal bağlamda dışlanma yaşayan ve çeşitli dezavantajları olan bireylerin sosyal dâhil edilmeleri önem arz etmektedir. Çünkü sosyal dâhil etmenin birçok alanda başarı getirmesi ve tam yurttaşlık sağlayarak toplumun gelişmesine katkı sunması beklenmektedir. Bu çerçevede, engelli bireylerin de diğer bireylerle eşit fırsat ve seçeneklere sahip olmaları gerekmektedir (Hassanein, 2015: 30).

1.2.2. Sosyal Dışlanmaya Neden Olan Unsurlar

Çeşitli boyutları olan sosyal dışlanma, farklı nedenlerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda çeşitli toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal, mekânsal ve bireysel etkenler sosyal dışlanmanın nedeni olabilmektedir. Sosyal dışlanmanın nedenleri, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde farklı olabilmektedir. Ayrıca bu nedenler, aynı ülkede de çeşitli değişkenlere göre farklılaşabilmektedir (Sapançalı, 2005: 65). Dinamik bir kavram olan sosyal dışlanma, çok boyutlu olup sosyoekonomik bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda dışlanma; aşağılama, sosyal destek ağlarının eksikliği, yoksulluk ve işsizlik konuları ile ilgili bir kavramdır (Silver ve Miller, 2003: 8). Dolayısıyla sosyal dışlanmaya uğrayan gruplar içinde, işsizlik ve yoksulluğa bağlı çoklu dezavantaj yaşayanlar, yurttaş olarak tüm haklarından yararlanamayanlar ve sosyal bağları zayıflayanlar bulunmaktadır (Sheppard, 2006: 10). Ayrıca göçmenler de çeşitli şekillerde dışlandıklarından dışlanmaya uğrayan gruplar içinde bulunmaktadır (Topgöl, 2016: 286). Pierson’a (2010:13) göre yoksulluk, iş piyasalarına erişimin eksikliği, sosyal destek ağlarının zayıf olması, yerel alanın etkisi ve bireylerin hizmetlerin dışında bırakılması sosyal dışlanma sürecini belirlemektedir.

Sosyal dışlanmanın nedenleri genel olarak yapısal ve bireysel olmak üzere iki başlık altında toplanabilmektedir. Yapısal nedenler olarak küreselleşme, neoliberal politikalar, kamu harcamalarının azalması, iş gücü piyasasındaki değişim ve eşitsizliklerin artması sayılabilir. Bu yapısal faktörlerden etkilenen ailedeki değişim, yaş ve toplumsal cinsiyet gibi bazı bireysel faktörler de sosyal dışlanmanın nedenleri arasında bulunmaktadır (Sapançalı, 2005: 66). Ancak sosyal dışlanmanın nedenlerini birbirinden keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Bu yapısal ve bireysel etkenler, karşılıklı etkileşim içerisinde olduğundan sürekli birbirini yeniden yapılandırmaktadır.

Sosyal dışlanmanın sebebi olan etkenler, birbirinden tamamen bağımsız değildir. Bu etkenlerin etkileşim içinde oldukları görülmektedir. Ancak bu etkenlerin başında sayılan nedenler sürekli güncellenerek farklı formlarda devam etmektedir (Çakır, 2002: 88). Ayrıca sosyal dışlanmanın önemli nedenleri arasında sayılan engellilik, yaşlılık, cinsiyetçilik, göçler ve aile yapısında görülen değişim gibi etkenlerin nedenselliği de devam etmektedir (Yıldırım ve Yenihan 2013: 3). Bu etkenler, bir yandan bireyleri sosyal izolasyona tabi tutarken bir yandan da bireylerin iş gücünün dışında kalarak yoksullaşmasına neden olmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan neoliberal politikalar ve kapitalist anlayış, yeni yoksulluğu doğurmuştur. Gelirleri aynı olmayan bireyleri, aynı ekonomik harcamaya sevk etme hedefindeki bu yapı, yoksulların dışlanmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla sosyal dışlanma, ekonomik ve psikososyal bağlamdaki çeşitli sebeplerden dolayı bireyleri toplumsal yaşamdan soyutlamaktadır (Karakaş, 2010: 10). Bu noktada, yoksul bireylerin dezavantajı, yalnızca ekonomik alanla sınırlı kalmamakta; bu dezavantajlı durum, duygusal ve sosyal alanda da yaşanmaktadır.

Neoliberal politikalarla birlikte gerilemeye başlayan sosyal devlet anlayışı, sosyal politikaların kapsamını da daraltmıştır. Bu durum ise bireylerin sosyal dışlanma yaşamalarına neden olmuştur (Tartanoğlu, 2010: 6). Ayrıca işsizlik oranlarının artması ve çalışmanın esnekleşmesi de sosyal dışlanmayı artırmıştır

(Tartanoğlu, 2015: 288). Dolayısıyla sosyal dışlanma, sayılan bu etkenlerin bir neticesi olarak deneyimlenmeye devam edilmektedir.

İstihdam olanakları giderek informel, güvencesiz ve süreklilik arz etmeyen bir çerçeveye bürünmektedir. Bu durum, ekonomik yapı içindeki bireylerin gelir durumlarını doğrudan etkilerken, sağlık ve eğitim gibi diğer alanları da dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca kültürel yapılar, toplumsal anlamda bazı dışlanmalara neden olabilmektedir. Sosyalizasyon sürecinde edinilen kültürel unsurlar, bazen hâkim kültürün dışındaki kesimleri dışlamaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 13-14). Bu yüzden sosyal dışlanmanın nedenleri olarak sayılan etkenlerin etkinlik dereceleri farklı olmakla birlikte; bu etkenlerin, birbirini etkilediği ve birbirinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Sosyal dışlanmanın dinamik, çok boyutlu ve göreceli bir kavram olması, bu etkileşimin ve dinamizmin kaynağını teşkil etmektedir.

1.2.3. Sosyal Bir Sorunsal Olarak Engellilerde Dışlanma

Engelli bireylerin yeti yitimlerinin oluşturduğu dezavantajlı durumdan dolayı çeşitli toplumsal organizasyonların dışında tutulmaları sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Kamusal alanların neredeyse tümü engelli olmayan bireylere göre inşa edildiğinden engelli bireyler pek çok hizmetten yararlanamamaktadır. Bu çerçevede engelli bireyler, yoksulluk başta olmak üzere çeşitli sorunlar yaşamaktadır (Burcu, 2015: 143). Toplumsal yaşamda genellikle engelli bireylerin deneyimleri bireyselleştirilerek izole edilmektedir. Zira toplum daha çok engelli olmayan bireylerin kişisel kapasitelerine odaklanmaktadır (Morris 1993a: 59). Böylece toplumsal bağlamda engelli bireylerin kimlikleri inşa edilirken bireyler marjinalize edilerek ötekileştirilmektedir. Farklı bir söylemle bireyler, kimliklendirilme sürecinde “normalin” dışında tutularak dışlanmaktadır (Oğuz, 2015: 8).

Engelli bireyler, çok boyutlu bir sosyal dışlanma yaşamaktadır. Engelliler, dünya ölçeğinde eğitim, çalışma hayatı ve kamusal hizmetlere erişim olanaklarında sorun yaşamaya devam etmektedir (Köten ve Erdoğan, 2014:

25). Şenyurt Akdağ ve arkadaşları (2011) tarafından hazırlanan “Türkiye’de engellilik temelinde ayrımcılığın izlenmesi raporu” sonucuna göre istihdam, eğitim, sağlık, barınma ile mal ve hizmetlere erişim alanlarında çeşitli ihlaller ve ayrımcılıklar yaşanmaktadır.

Hughes ve Paterson’a (2011) göre, modern çağda engelli bireyler ötekileştirilerek toplumsal bağlamda çeşitli ayrıcalıkların dışında tutulmuşlardır. Böylece iktidarın nimetlerine erişimleri kapatılmış ve Foucault’un (2011: 63) “büyük kapatılma” dediği şekilde hapsedilmişlerdir. Çünkü engelli bireyler, yalnızca dışlanma ve ayrımcılık yaşamamış, aynı zamanda kurumsal düzlemde de bazı sorunlar yaşamışlardır. Dolayısıyla bireyler, yüzyıllarca çeşitli sorunlar yaşamış ve toplumsal bütünleşmenin dışında tutulmuşlardır.

Yirmi birinci yüzyılın toplumsal yapısında da engelli bireyler, birçok alanda toplumsal bütünleşmenin dışında kalmaktadır. Özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı olan ailelerde engellilik durumu daha da artmaktadır. Çünkü yoksul ailelerde beslenme, barınma, eğitim ve sağlık sorunları daha çok yaşanmaktadır. Böylece engelli bireyler de yoksulluğun dışında sağlık, eğitim gibi alanlarda sorun yaşamaktadır (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 226). Özellikle işsizlik sorunundan ötürü giderek yoksullaşan engelli bireyler, buna bağlı olarak diğer alanlarda da dışlanma yaşamaktadırlar.

Engelli bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmaları, yalnızca işsizlik, ekonomik sıkıntılar ve bütünleşme sorunlarına neden olmamakta, bireylerin ruhsal sağlıklarını da tehdit edebilmektedir (ÖZİDA, 2010: 25). Ayrıca bu sorunlar, bireylerin sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyerek sosyal sağlıklarını da tehdit etmektedir. Böylece engelli bireyler, biyolojik ve fiziksel anlamdaki bazı acılara ilaveten çeşitli ruhsal ve sosyal sorunlar da yaşamaktadırlar. Bireylerin dışlanmasına ve çeşitli sorunlar yaşamasına neden olan “sağlam bedenlilik” ve “normallik” anlayışı toplumsal bir inşa olarak ortaya çıkmıştır.

Bu “sağlam bedenlilik” anlayışı, aslında kapitalist üretim biçimiyle ilişkilidir. Kapitalist toplumsal yapı öncesinde bireylerin toplumdan dışlanmaları söz

konusu olmamıştır. Fakat kapitalist toplumsal sistemle birlikte engellilik bireysel patolojiye dönüştürülerek engelliler dışlanmıştır. Özellikle tıbbi alanın bedene odaklanması dışlanmayı hızlandırmıştır (Oliver, 2011b: 230). Sanayileşmeyle birlikte başta üretim faaliyetleri olmak üzere pek çok alandan dışlanan engelli bireyler, dünya ölçeğinde çeşitli yoksunluklar, yoksulluklar ve problemler yaşamaya başlamıştır.

Türkiye’de de kimi zaman aşırı korumacı düzenlemeler ile bazı mesleki ve yasal düzenlemelerde dışlanmaya kaynaklık eden çeşitli unsurlar bulunmaktadır (Kolat, 2010: 201). Bu çerçevede, Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması (2010)’nda ayrımcılık algısı %75 olarak ölçülürken, ayrımcılık deneyimi ise %68 olarak ölçülmüştür. Araştırma, en çok zihinsel engelli bireylerin (%35,7) ayrımcılığa maruz kaldığını ortaya koymuştur. Katılımcılar, en çok çalışma hayatında dışlanma yaşadıklarını düşünmektedirler. Bu dışlanma tipini sırasıyla eğitim alanı, toplumsal hayata katılım, serbest zaman faaliyetleri, bilgiye erişim alanı, sağlık alanı ve adalete erişim alanları takip etmektedir. Ayrıca katılımcıların %65’i, tanımadığı kişiler tarafından engelli olduğu için aşağılanma, umursanmama ve dalga geçilme gibi olumsuz davranışlara maruz kaldıklarını söylemişlerdir.

ÖZIDA’nın bu çalışması, Türkiye’deki engelli bireylerin de çeşitli biçimlerde ayrımcılık ve dışlanma yaşadıklarını göstermektedir. Son yıllarda sayıları hızla artan engellilerin, dünya ölçeğinde yaşadıkları sorunların azaltılması ve çözülmesi için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Burcu’nun (2007:242) aktardığına göre Avrupa’da engelli nüfusun oranı %15,5’tir. Avrupa Birliği’ne üye olan ülkeler, engelli bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmamaları için ortak bir platformda hareket etmektedir. Türkiye’de de engellilerin başta ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalar olmak üzere, yaşadıkları sorunların çözülmesine yönelik bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Bu bağlamda, yapılan çalışmalar arasında bilgisayar ve internet destekli çeşitli uygulamalar da bulunmaktadır. Özellikle teknolojik ve elektronik uygulamalar kullanılarak erişilebilirlik sorunu çözülmeye çalışılmaktadır.

Modern dünyada gittikçe gelişen bilgisayar ve internet destekli uzaktan eğitim programları, dijital kütüphanecilik ve elektronik ticaret gibi çeşitli sanal uygulamalar, engelli bireylerin sosyal dâhil edilmelerine belirli katkılar sağlamaktadır. Ancak bu uygulamaların bireyleri sosyal yaşamdan kopartarak marjinalleştirme riski de bulunmaktadır (Köten ve Erdoğan, 2014: 23). Dolayısıyla bu dijital ve teknolojik uygulamaların kullanım çerçevesinin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Aksi halde yaşanan dışlanma ve izolasyon daha da derinleşebilmektedir.

Engelli bireylere yönelik dışlanmanın ortadan kaldırılmasının en önemli yollarından biri, toplumsal farkındalığın sağlanmasıdır. Özellikle ailelerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ailelerin bilinçli olduğu ve sosyal desteğin yüksek olduğu toplumlarda, engelli bireylerin sorunlarında azalma gerçekleşmektedir (Doğan ve Çitil, 2011: 36). Dolayısıyla bilinç sahibi ailelerde yaşayan engelli bireyler, daha az sorun yaşamakta ve daha huzurlu bir hayat sürdürmektedir, ayrıca toplumsal katılımı ve bağımsız hareket etmede de daha etkin olmaktadır.

Sosyal dışlanma riski bulunan kişi veya grupların çeşitlilik göstermesi ile kavramın, toplumlar arasında farklı anlamlara sahip oluşu bu olgunun boyutlarını genişletmekle birlikte AB’de sosyal dışlanma riski daha yüksek olan gruplar şöyle sıralanmaktadır:

- a) Uzun süreli işsizler, tek ebeveynli aileler
- b) Yaşlılar, yoksul çocuklar
- c) Göçmenler, özürllüer
- d) Evsizler, insan ticaretinde kullanılanlar
- e) Bakım kuruluşlarında yaşayanlar, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına uğrayanlar

Genel başlıklar altında sosyal dışlanma riski yüksek birey ve gruplar AB'de bu şekilde belirtilmektedir (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 226).

Sosyal dışlanmaya maruz kalma riski yüksek olan söz konusu grupların en başta gelen özellikleri, topluma katılım ve toplumla bütünleşme noktasında yetersiz kalmalarıdır. Bu gruptakiler kendilerini yetersiz ve donanımsız hissedebilmektedirler.

Engellilere yönelik yapılan araştırmalar, sosyal dışlanma sorununa yönelik çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olmaktadır. Sosyal dışlanmanın farklı boyutlarını geniş çerçevede yaşayan grupların başında gelen engellileri, sosyal hayata dâhil eden uygulamalar olsa da bu uygulamaların yetersiz olduğu belirtilmektedir. Engellilerin sosyal dışlanmaya uğradığı başlıca alanlar arasında eğitim, istihdam, kamu hizmetlerine ve ekonomik kaynaklara erişim gelmektedir (Köten ve Erdoğan, 2014: 25).

Kamu hizmet ve alanlarından dışlanma, engelliler açısından önemli bir boyutu ortaya koymaktadır. Sosyal yaşam, engelli vatandaşlar için dışlanmanın çeşitli türlerinin yaşandığı alanı oluşturmaktadır. Örneğin ulaşım sorunu, engellilerin dışlanmaya tabii tutulduğu bir alanı oluşturmaktadır. Yol, kaldırım, geçit gibi fiziksel etkenler ve toplu ulaşım araçlarının engellilere uygun dizayn ve organize edilememesi, engelliye evlerine mahkûm etmekte ya da yanlarında devamlı bakıcıya muhtaç etmektedir.

Eğitim ve istihdam alanlarından dışlanmanın, yoksulluğun da kaynağı olduğu belirtilmektedir. Yoksul olan ailelerde temiz içme suyunun olmayışı, yetersiz beslenme uygun olmayan, standardı düşük çevre gibi problemlerle birlikte engelli ve onun bakımından sorumlu olan kişinin işsiz olma olasılığının bir hayli fazla oluşu sorunları derinleştirmektedir. Bu sebeplerden ötürü engelli bireyin eğitim, sağlık ve rehabilite hizmetlerinden yararlanma imkânı sınırlanmaktadır (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 217-240). Eğitim alanından yaşanan dışlanma, yapılan araştırmalar incelendiğinde engelliler adına çeşitli sorunların olduğu bir alan olarak göze çarpmaktadır. BM'ye bağlı eğitim-kültür

örgütü olan UNESCO'nun açıklamalarında okula gitmeyen çocukların %35 gibi önemli bir kısmını engelliler oluşturmaktadır. Söz konusu verilerde engelli çocuklardan okula kayıt yaptıranların oranının, yaklaşık olarak %2 olduğu belirtilmiştir. Engelliler alanında kapsamlı bir araştırma olan 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'nda nüfusun yaklaşık %13'lük kısmı, okuma-yazma bilmezken engellilerde bu oran 3 katına çıkmaktadır. İstihdam alanında ise ILO'ya göre bazı ülkeler bazında engellilerin %80'i işsizdir. Ülkemizde yapılan Özürlüler Araştırması'nda (2002) çalışma hayatı içinde olmayan engelli nüfusu, yaklaşık olarak %79 olarak açıklanmıştır. Bütün bu verilere rağmen bilinmesi ve dikkate alınması gereken şey, engelli bireylerin de onur ve değer bakımından diğer bireylerle eşit olduğudur. Bu gerçeğe nazaran engelliler, hakları elde etmede ve kullanmada toplumda ikincil konuma düşebilmektedirler. Bu durum onlar için dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır (Çağlar, 2011).

Engelli bireylerin yaşadıkları sosyal dışlanmayı gösteren bir diğer durum da evlilik oranlarında görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun araştırmasına göre ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engelli (OGİDKZ) nüfusun, yaklaşık %35'i evlenmemiştir (TÜİK, 2002). Söz konusu oranlar incelendiğinde, engelli vatandaşlardan ebeveynlerine bağımlı olarak yaşayanların oranının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Çok boyutlu yoksunluk süreci olarak belirtilen sosyal dışlanma sürecine, sosyal kültürel, siyasal unsurlar da dâhil edilmektedir. Sunal (2006) yaptığı çalışmada AB'de söz konusu süreci oluşturan etmenleri gelir, vergi ve sosyal koruma yoksunluğu, tüketim ve borçlanma, eğitime erişim, işsizlik, istihdam koşulları, barınma-evsizlik, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanamama olarak kaydetmiştir. İstihdam alanlarından, kültürel alanlardan ve refah alanlarından dışlanmanın söz konusu olabileceği ancak bu alanların herhangi birinden dışlanmış olmanın diğer alanlardan da dışlanmış olmayı gerektirmediği belirtilmektedir. Dışlanmanın dinamik bir süreç olduğundan hareketle kendini dışlanmış hisseden bireyin, gelecekte de dışlanmışlık durumunun devam edebileceği kuvvetli olasılıktır.

Engelli bireyin yaşadığı sosyal dışlanma, hem özel yaşamlarında hem de sosyal yaşamlarında kendini hissettiren bir olgudur. Sosyal dışlanmanın dinamik bir süreç olduğu ve farklı alanlarda engellileri toplumun dışında bıraktığı bilinen bir gerçektir. Engellilerin, topluma katılımı ve toplumla bütünleşmesi gerekmektedir. Buradan hareketle sosyal dışlanmanın karşıtı olan toplumla bütünleşme kavramı, ön plana çıkmaktadır. Sosyal dışlanmanın tezadı toplumla bütünleşme/sosyal içerme kavramı engelli birey ve grupların sosyal hayata entegrasyonunda ve katılımındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması noktasında kullanılan kavramlardır. Sosyal dışlanmanın engelliler üzerindeki etkisini ortadan kaldırabilmek için üzerinde yoğunlaşılacak kavram olan toplumla bütünleşme, sosyal bilimler alanındaki sosyal hizmet bilimi literatüründe de yer alan ve engelliler alanında önem verilmesi gereken bir kavramı ifade etmektedir. Sosyal hizmetin engelliler alanındaki rollerinden biri de engellilerin yaşadıkları toplumlardaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, daha eşit ve yaşanılabilir düzenin inşa edilmesidir.

2. BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. KATILIMCILAR

Artvin Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Özel Yeşil Artvin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Artvin İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı Tuğba İşitme Cihazı Satış ve Uygulama Merkezi, Öner İşitme Merkezlerinde araştırmayı yürüten kişi tarafından yapıldı. Araştırmaya toplam 250 işitme engelli birey dâhil edildi.

2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Sosyo-Demografik veri Formu: İşitme engelli bireylerin yaş, cinsiyet, aylık gelir, eğitim durumu, yaşadığı yer, medeni durumu ve işitme engeli düzeyinin belirlenmesine yönelik sorulardan oluşan bir formdur.

İşitme Engellilerde Dışlanma Ölçeği (ESDÖ): Bucuka (2010) tarafından geliştirilen ölçek 5'li Likert tipinde 25 sorudan oluşmaktadır. ESDÖ 3 alt boyuttan meydana gelmekte olup bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Sosyal hayata katılımından dışlanma
2. Temel hizmetlere erişimden dışlanma
3. Gelir yoksunluğu ve ekonomik alandan dışlanma

2.3. VERİ ANALİZİ

Veriler SPSS Versiyon 21.0 programı ile analiz edildi. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov Testli ile test edildi. Tanımlayıcı istatistikler olarak yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri verildi. İki parametrelili değişkenlere yönelik karşılaştırmalar için Mann Whitney U test, ikiden fazla parametrelili değişkenlere yönelik karşılaştırmalar için Kruskal Wallis-

H testi, sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman's korelasyon analizi kullanıldı. $p < 0.05$ değeri anlamlı kabul edildi.

3. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Çalışmaya toplam 250 işitme engelli birey dâhil edilmiş olup bireylerin yaşları 23-55 arasında değişmektedir. Yaş ortalaması ise 38.52 ± 7.67 idi (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. İşitme engelli bireylerin yaş ortalaması

	n	Min.	Maks.	Ort.	Ss (±)
Yaş	250	23.00	55.00	38.52	7.67

İşitme engelli bireylerden 135'i (%54) kadın, 115'i (%46) ise erkekti (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. İşitme engelli bireylerin cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kadın	135	54.0
Erkek	115	46.0
Toplam	250	100.0

Araştırmaya katılan işitme engelli bireylerin aylık geliri 2500-6000 TL arasında değişmekte olup ortalama aylık gelir 4088 ± 735.40 TL idi (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. İşitme engelli bireylerin aylık ortalama geliri

	n	Min.	Maks.	Ort.	Ss (±)
Gelir	250	2500	6000	4088,0000	735,40

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerden 170'i (%68) lise, 60'ı (%24) ortaokul, 20'si de (%8) ilkokul mezunu idi (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. İşitme engelli bireylerin eğitim düzeyi

Eğitim	n	%
İlkokul	20	8,0
Ortaokul	60	24,0
Lise	170	68,0
Toplam	250	100,0

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin %88'i ilçede, %8'i il merkezinde, %4'ü de köyde yaşamakta idi (Bkz Tablo 5).

Tablo 5. İşitme engelli bireylerin yaşadıkları yere göre dağılımı

Yaşanılan Yer	n	%
Köy	10	4,0
İlçe	220	88,0
İl merkezi	20	8,0
Toplam	250	100,0

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin %70'i (n = 185) evli, %22'si (n = 55) bekâr, %8'i de (n = 20) dul-boşanmıştı (Bkz Tablo 6).

Tablo 6. İşitme engelli bireylerin medeni durumlarına göre dağılımı

Medeni Durum	n	%
Bekâr	55	22,0
Evli	185	70,0
Dul-Boşanmış	20	8,0
Toplam	250	100,0

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin 115'i (%46) orta, 105'i (%42) hafif, 30'u da (%12) ileri derecede işitme kaybına sahip idi (Bkz Tablo 7).

Tablo 7. İşitme engelli bireylerin medeni durumlarına göre dağılımı

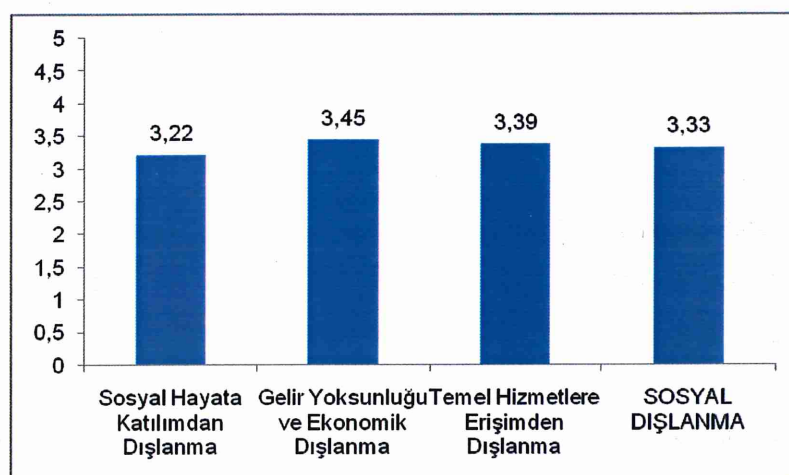
İşitme Engeli Düzeyi	n	%
Hafif	105	42,0
Orta	115	46,0
İleri	30	12,0
Toplam	250	100,0

3.2. İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN SOSYAL DIŞLANMA DÜZEYLERİNE YÖNELİK BULGULAR

İşitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerini belirlemek için kullandığımız ölçek “sosyal hayata katılımdan dışlanma”, “gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma” ve “temel hizmetlere erişimden dışlanma” olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır. Her bir boyuttan elde edilebilecek puanlar 1-5 arasında değişmekte olup puanlar arttıkça dışlanma algısı da artmaktadır. Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin sosyal dışlanma ölçeğinden elde ettikleri ortalama puanlar dikkate alındığında tüm boyutlara ilişkin dışlanma düzeyinin yüksek olduğu, bununla birlikte “gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma” algılarının diğerlerinden daha yüksek “sosyal hayata katılımdan dışlanma” algılarının ise daha düşük olduğu görüldü (Tablo 8; Şekil 1).

Tablo 8. İşitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyi

	n	Ort.	Ss (±)
Sosyal Hayata Katılımdan Dışlanma	250	3,22	,37
Gelir Yoksunluğu ve Ekonomik Dışlanma	250	3,45	,45
Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma	250	3,39	,45
SOSYAL DIŞLANMA	250	3,33	,34

Şekil 1. İşitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyleri

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin yaşı ile sosyal dışlanma düzeyleri arasında korelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Spearman's

korelasyon analizi yapıldı. Analiz sonucunda yaş ile sosyal dışlanma arasında anlamlı bir korelasyon saptanmadı ($p > 0.05$) (Bkz. Tablo 9).

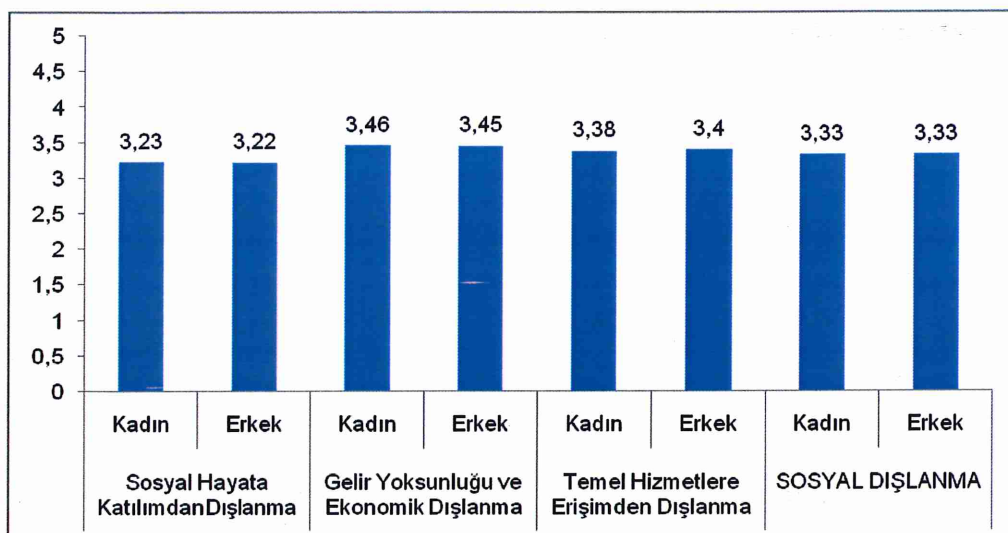
Tablo 9. İşitme engelli bireylerin yaşı ile sosyal dışlanma düzeyleri arasındaki korelasyon

	Sosyal Hayata Katılımdan Dışlanma	Gelir Yoksunluğu ve Ekonomik Dışlanma	Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma	SOSYAL DIŞLANMA
r	,061	,222	,063	,143
Yaş p	,674	,122	,664	,322
n	250	250	250	250

Araştırmaya dahil edilen işitme engelli bireylerin cinsiyetine göre sosyal dışlanma düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U test sonucunda kadınların sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin ise daha düşük olduğu, fakat cinsiyete göre sosyal dışlanma düzeyi açısından anlamlı bir fark olmadığı saptandı ($p>0.05$) (Bkz. Tablo 10; Şekil 2).

Tablo 10. İşitme engelli bireylerin cinsiyetine göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	Ort.	Ss (\pm)	U	p
Sosyal_Hayata_Katılımdan_Dışlanma	Kadın	135	3,23	,43	297.500	.799
	Erkek	115	3,22	,30		
Gelir_Yoksunluğu_ve_Ekonomik_Dışlanma	Kadın	135	3,46	,45	289.000	.673
	Erkek	115	3,45	,45		
Temel_Hizmetlere_Erişimden_Dışlanma	Kadın	135	3,38	,50	288.500	.667
	Erkek	115	3,40	,39		
SOSYAL DIŞLANMA	Kadın	135	3,33	,40	284.500	.612
	Erkek	115	3,33	,27		

Şekil 2. İşitme engelli bireylerin cinsiyetine göre sosyal dışlanma düzeyleri

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin aylık geliri ile sosyal dışlanma düzeyleri arasında korelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Spearman's korelasyon analizi yapıldı. Analiz sonucunda aylık gelir ile sosyal dışlanma arasında anlamlı bir korelasyon saptanmadı ($p > 0.05$) (Bkz. Tablo 11).

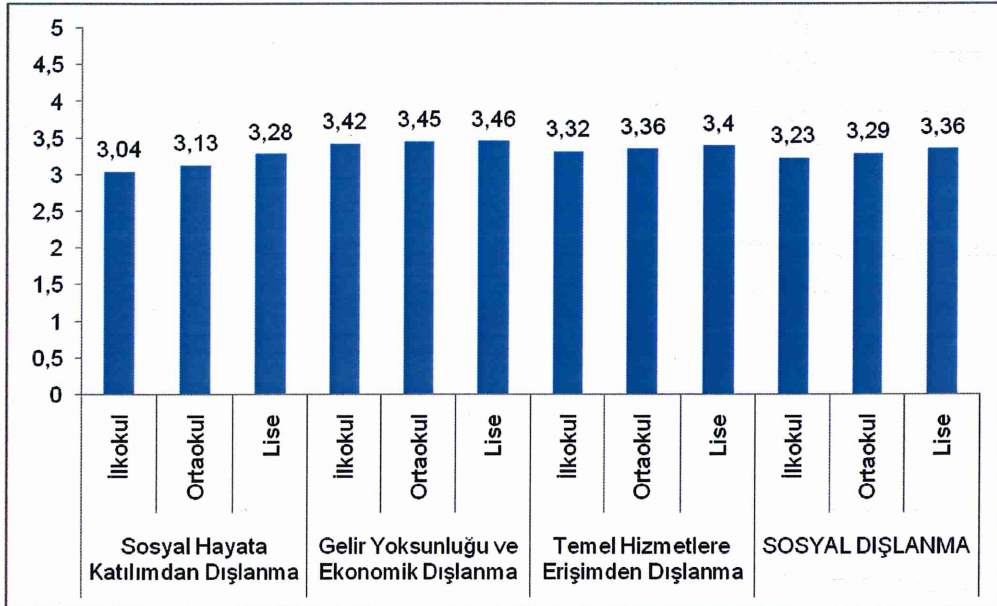
Tablo 11. İşitme engelli bireylerin yaşı ile sosyal dışlanma düzeyleri arasındaki korelasyon

	Sosyal Hayata Katılımdan Dışlanma	Gelir Yoksunluğu ve Ekonomik Dışlanma	Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma	SOSYAL DIŞLANMA
r	,148	,013	-,021	,064
Gelir p	,306	,930	,885	659
n	250	250	250	250

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinde eğitim durumuna göre fark olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H testi kullanıldı. Analiz sonucunda lise mezunlarının sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ve temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu saptanmış olsa da eğitim durumunun sosyal dışlanma düzeyinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı ($p > 0.05$) görüldü (Bkz. Tablo 12; Şekil 3).

Tablo 12. İşitme engelli bireylerin eğitim durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması

		n	Ort.	Ss (±)	X ²	p
Sosyal Hayata Katılımdan Dışlanma	İlkokul	20	3,04	,21	1.955	.376
	Ortaokul	60	3,13	,25		
	Lise	170	3,28	,41		
Gelir Yoksunluğu ve Ekonomik Dışlanma	İlkokul	20	3,42	,40	.295	.863
	Ortaokul	60	3,45	,21		
	Lise	170	3,46	,52		
Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma	İlkokul	20	3,32	,44	.058	.972
	Ortaokul	60	3,36	,41		
	Lise	170	3,40	,47		
SOSYAL DIŞLANMA	İlkokul	20	3,23	,21	.504	.777
	Ortaokul	60	3,29	,21		
	Lise	170	3,36	,39		

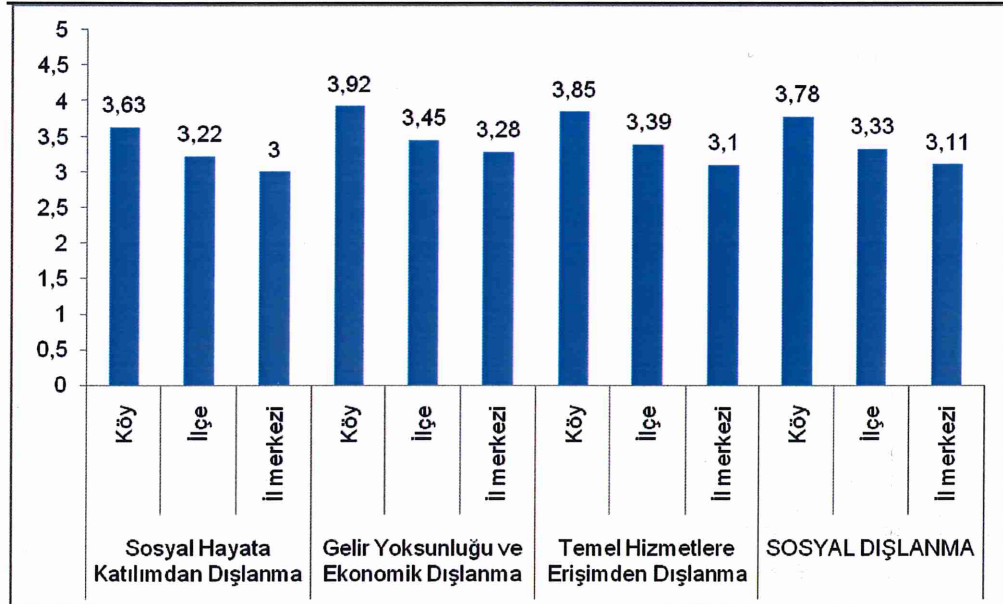
Şekil 3. İşitme engelli bireylerin eğitim durumuna göre sosyal dışlanma düzeyleri

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinin yaşadıkları yere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H testi yapıldı. Analiz sonucunda köyde yaşayanların sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin ilçe ve il merkezinde yaşayanlara

göre daha yüksek, şehirde yaşayanların ise diğerlerinden düşük olduğu saptanmış olsa da yaşanan yere göre sosyal dışlanma düzeylerinde farkın anlamlı olmadığı ($p>0.05$) görüldü (Bkz. Tablo 13; Şekil 4).

Tablo 13. İşitme engelli bireylerin yaşadığı yere göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması

		n	Ort.	Ss (±)	X ²	p
Sosyal_Hayata_Katılımdan_Dışlanma	Köy	10	3,63	,38	4.388	.111
	İlçe	220	3,22	,37		
	İl merkezi	20	3,00	,23		
Gelir_Yoksunluğu_ve_Ekonomik_Dışlanma	Köy	10	3,92	,50	2.842	.242
	İlçe	220	3,45	,46		
	İl merkezi	20	3,28	,11		
Temel_Hizmetlere_Erişimden_Dışlanma	Köy	10	3,85	,20	4.209	.122
	İlçe	220	3,39	,44		
	İl merkezi	20	3,10	,44		
SOSYAL DIŞLANMA	Köy	10	3,78	,25	5.387	.068
	İlçe	220	3,33	,34		
	İl merkezi	20	3,11	,23		

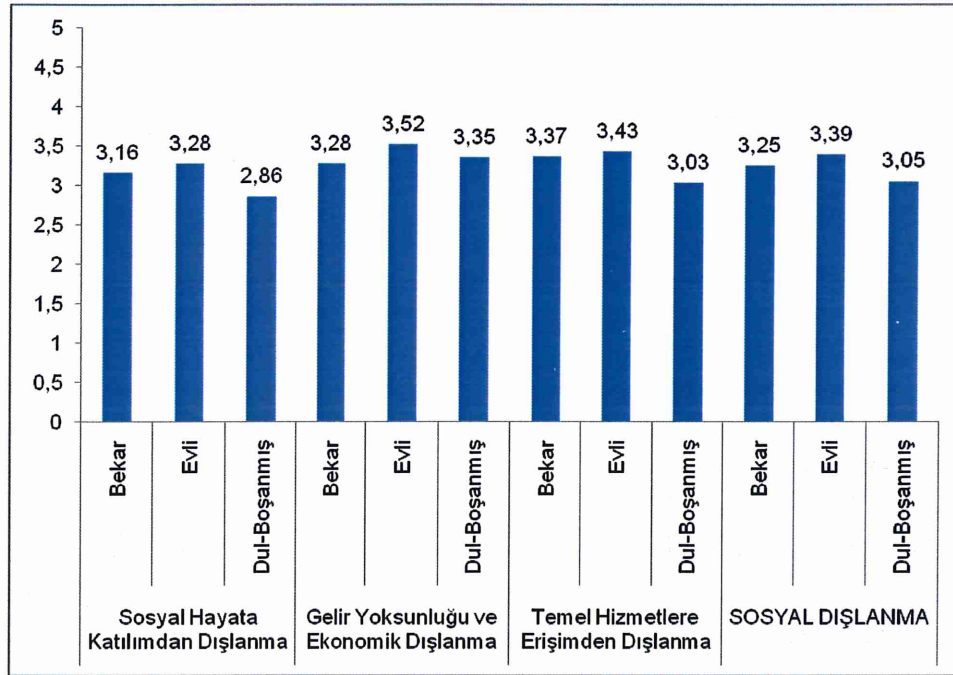
Şekil 4. İşitme engelli bireylerin yaşadığı yere göre sosyal dışlanma düzeyleri

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H testi yapıldı. Analiz sonucunda evli olan işitme engelli bireylerin sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik

dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin yüksek, dul-boşanmış olanların ise daha düşük olduğu tespit edilse de gruplar arasındaki fark anlamlı değildi ($p>0.05$) (Bkz. Tablo 14; Şekil 5).

Tablo 14. İşitme engelli bireylerin medeni durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması

		n	Ort.	Ss (±)	X ²	p
Sosyal_Hayata_Katılımdan_Dışlanma	Bekar	55	3,16	,24	5.414	.067
	Evli	185	3,28	,39		
	Dul-Boşanmış	20	2,86	,28		
Gelir_Yoksunluğu_ve_Ekonomik_Dışlanma	Bekar	55	3,28	,23	2.556	.279
	Evli	185	3,52	,48		
	Dul-Boşanmış	20	3,35	,55		
Temel_Hizmetlere_Erişimden_Dışlanma	Bekar	55	3,37	,43	3.201	.201
	Evli	185	3,43	,46		
	Dul-Boşanmış	20	3,03	,17		
SOSYAL DIŞLANMA	Bekar	55	3,25	,24	4.973	.083
	Evli	185	3,39	,36		
	Dul-Boşanmış	20	3,05	,26		

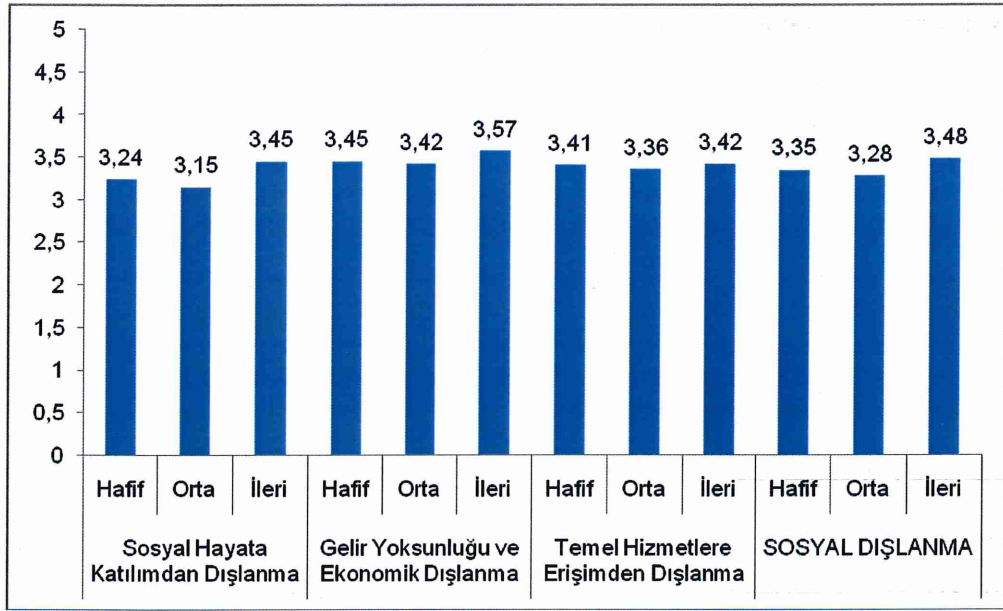

Şekil 5. İşitme engelli bireylerin medeni durumuna göre sosyal dışlanma düzeyleri

Araştırmamıza katılan işitme engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinin işitme engeli seviyesine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H testi yapıldı. Analiz sonucunda ileri seviyede işitme engelli bireylerin sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin yüksek, orta seviyede işitme engeli olanların ise daha düşük olduğu tespit edilse de gruplar arasındaki fark anlamlı değildi ($p>0.05$) (Bkz. Tablo 15; Şekil 6).

Tablo 15. İşitme engelli bireylerin işitme engeli seviyesine göre sosyal dışlanma düzeylerinin karşılaştırılması

		n	Ort.	Ss (±)	X ²	p
Sosyal_Hayata_Katılımdan_Dışlanma	Hafif	105	3,24	,31	1.876	.391
	Orta	115	3,15	,34		
	İleri	30	3,45	,62		
Gelir_Yoksunluğu_ve_Ekonomik_Dışlanma	Hafif	105	3,45	,40	.124	.940
	Orta	115	3,42	,45		
	İleri	30	3,57	,65		
Temel_Hizmetlere_Erişimden_Dışlanma	Hafif	105	3,41	,45	.309	.857
	Orta	115	3,36	,44		
	İleri	30	3,42	,53		
SOSYAL DIŞLANMA	Hafif	105	3,35	,32	.309	.857
	Orta	115	3,28	,33		
	İleri	30	3,48	,49		

Şekil 6. İşitme engelli bireylerin işitme engeli seviyesine göre sosyal dışlanma düzeyleri

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de engellilerin toplum ile bütünleşme bağlamında önemli sorunlara sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Toplum hayatının pek çok alanında görülen sorunlar engellilerin toplumsal fonksiyonlarını bir bütünlük içerisinde yaşayamamalarına neden olmaktadır (Besiri, 2009: 353).

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde engelli bireylerin dışlanma yaşadıkları alanların başında toplumsal hayata dahil olma ve erişilebilirlik hizmetleri ile sosyal ve kültürel faaliyetlere katılamama olduğu görülmektedir (Bucuka, 2017: 1). Bunun yanı sıra engelli bireylerde sosyal dışlanmayı meydana getiren unsurların başında ekonomik dışlanma, kurumsal dışlanma veya kurumsal destek yoksunluğu, sosyal destek yoksunluğu ve sosyal ilişkilerin zayıflaması gibi unsurların geldiği ifade edilmektedir (Çakır, 2002: 83).

İşitme kaybı dünya genelinde yaygın olan önemli sağlık sorunlarından birisi olup diğer tüm engelli bireylerde olduğu gibi kişide önemli sorunlara yol açabilmektedir. Bunlardan birisi de sosyal dışlanmadır. Çalışmamızda işitme engelli bireylerde sosyal dışlanma olgusu incelenmiştir.

Mevcut çalışma sonunda işitme engelli bireylerin gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma düzeyinin diğerlerinden daha yüksek, sosyal hayata katılımdan dışlanma düzeyinin ise daha düşük olduğu görüldü.

Toplumsal yapı içerisinde çalışma hayatına dâhil olmak hem gelir düzeyinin artırılması hem de sosyal katılım açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü sosyal ilişkiler kurulabilmesi için bireyin gelir kaynağı sağlayacağı bir işe entegre olması gerekmektedir (Çakır, 2002: 86). Engelli bireylerde de emek piyasasından dışlanma ekonomik dışlanmanın en belirgin göstergelerinden birisi olmakla beraber (Çaha, 2016: 134), ekonomik dışlanma maddi yoksunluğu da beraberinde getirmektedir. Yapılan bu araştırmada erkekler ile kıyaslandığı zaman kadınların daha fazla maddi yoksunluk yaşamalarının temelinde toplumsal yapı içerisinde erkekler kadar işgücüne dâhil olmamalarının ve daha fazla iş aramalarının yattığı düşünülebilir. Bu noktada engelli bireylerin daha iyi

yaşam standartlarına sahip olmaları için engellilere yönelik istihdam politikaları geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Çaha, 2016: 137). Yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular değerlendirildiği zaman ise engellilere yönelik istihdam politikaları geliştirilirken kadınlara pozitif ayrımcılık tanıyan ve engelli kadınların istihdama katılımlarını daha fazla desteleyen politikalar oluşturulması gerektiği söylenebilir.

Yaş ile sosyal dışlanma arasında anlamlı bir ilişki saptanmadı. Kadın işitme engelli bireylerin sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin ise daha düşük olduğu, fakat cinsiyete göre sosyal dışlanma düzeyi açısından anlamlı bir fark olmadığı saptandı. Literatürde yer alan çalışmalarda genellikle bedensel engelli bireylerin ev ve güvenli çevre konusunda sorunlar yaşadıkları, yaşanan sorunların başında da ev içi fiziksel imkânların yetersiz olmasının geldiği rapor edilmiştir (Ergüden, 2008: 69). Sarıgül (2016: 84) tarafından bu konuda yapılan bir çalışmada bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesi amaçlanmış, araştırmaya 61 kadın ve 146 erkek bedensel engelli birey dâhil edilmiş, araştırmanın sonunda bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Aylık gelir ile sosyal dışlanma arasında anlamlı bir korelasyon saptanmadı.

Lise mezunlarının sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ve temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu saptanmış olsa da eğitim durumunun sosyal dışlanma düzeyinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görüldü

Köyde yaşayanların sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin ilçe ve il merkezinde yaşayanlara göre daha yüksek, şehirde yaşayanların ise diğerlerinden düşük olduğu saptanmış olsa da yaşanan yere göre sosyal dışlanma düzeylerinde farkın anlamlı olmadığı görüldü

Evli olan işitme engelli bireylerin sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin yüksek, dul-boşanmış olanların ise daha düşük olduğu tespit edilse de gruplar arasındaki fark anlamlı değildi.

İleri seviyede işitme engelli bireylerin sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin yüksek, orta seviyede işitme engeli olanların ise daha düşük olduğu tespit edilse de gruplar arasındaki fark anlamlı değildi

Engellilerin, sosyal yaşam alanında farklı şekillerde deneyimledikleri sosyal dışlanma, onların toplumsal katılımın ve sosyal ilişkilerin dışında kalmalarına neden olmaktadır. Eşit ve etkin biçimde sosyal yaşama katılmayan engelliler, çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bireylerin toplumsal katılımın ve sosyal ilişkilerin dışında kalmalarının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin büyük bir kısmı, kültürel tanımlamalarla inşa edilen ön yargılar, stereotipler, damgalanmalar ve ayrımcı uygulamalardan kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adaman, F., ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu. https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf
- Arslan, H. (2013). “Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Dışlanma: Narlıdere Kentsel Yenileme Projesinin Sosyal Dışlanma Ekseninde İncelenmesi”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(1): 1-45.
- Barton, L., ve Armstrong, F. (2011). Sakatlık, Eğitim ve Dâhil Etme: Kültürler Arası Meseleler ve İklemler. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 299-323). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev: Abdullah Yılmaz). 17. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Beal, A. C., Dougherty, D., Jorsling, T., Kam, J., Perrin, J., & Palmer, R. H. (2004). Quality Measures for Children’s Health Care. *Pediatrics*, 113(Supplement 1), 199-209
- Besiri, A. (2009), "Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 83:353-374
- Bucuka, Y. (2020). Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeğinin (ESDÖ) Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(5), 2427-2443.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma, Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık

- Byrne, D. (2005). *Social Exclusion*. Second Edition, Maidenhead: Open University Press
- Cass, N., Shove, E., & Urry, J. (2005). Social exclusion, mobility and access. *The sociological review*, 53(3), 539-555.
- Çağlar S. (2012), "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2): 541-598
- Çakır, Ö. (2002). "Sosyal Dışlanma". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3): 83-104
- Doğan, İ., ve Çitil, M. (2011). Engelli Çocuk ve Ergenlere Sosyolojik Bir Yaklaşım. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.), *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı* içinde (s. 27-44). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Durduran Y. (2009), Engelli Çocukların Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetinden Yararlanma Durumları: Kontrollü Saha Çalışması, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya
- Eraslan, M., Özmaden, M., Bayansalduz, M., Göktepe, M., ve Koç, İ.İ. (2015). "İşitme Engelli Sporcularda Atılganlık Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 50-57
- Ergüden A.D. (2008), Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Finkelstein, V. (1988). "To Deny or Not to Deny Disability". *Physiotherapy*, 74(12): 650-652
- Hassanein, E.E.A. (2015). *Inclusion, Disability and Culture*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers

- Hughes, B., ve Paterson, K. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 63-80). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- İnal, H.S. (2011). Bedensel Engelli Olan Çocuk ve Ergenlerin Hakları. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.), *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı* içinde (s. 179-195). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Jakubíková, J., Kabátová, Z., & Závodná, M. (2003). Identification of Hearing Loss in Newborns by Transient Otoacoustic Emissions. *International journal of pediatric otorhinolaryngology*, 67(1), 15-18
- Kalkan E. (2018), Fiziksel Engelli Bireylerde Öz yeterlilik, Öfke ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki ilişki, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Karakaş, M. (2010). "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma". *Sosyal Bilimler Dergisi*, XII(2): 1-16.
- Karataş, K. (2002). "Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı", *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2):43-55
- Karip S. (2016), Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetlerine Ulaşılabilirlik Düzeylerinin Belirlenmesi: Konya Örneği, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Koca C. (2010). "Engelsiz Şehir Tasarım Raporu", <http://www.devturkiye.org/Projeler/Engelsiz-Sehir-Planlamasi/Engelsiz-Sehir-Tasarim-Raporu/?phpMyAdmin=rjldgPQ20IOflkB3PkJ1V2hi3ya>
- Kolat, S. (2010). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları*. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını.

- Kördeve, M.K. (2017), "Engelli Bireylerin Sağlık Hizmeti Alımında Karşılaştıkları Problemler", *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(2):188-198
- Köten, E., ve Erdoğan, B. (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
- Lane, H. (1995). "Constructions of Deafness". *Disability & Society*, 10(2): 171-190
- Maviş, İ. (2011). Konuşma Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.), *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı* içinde (s. 117-140). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Morris, J. (1993a). "Feminism and Disability". *Feminist Review*, 43: 57-70.
- Morris, J. (1993b). *Independent Lives? Community Care and Disabled People*. London: Macmillan Press
- Oğuz, A. (2015). "Engelli Bireylerde Bir Sosyal Baskı Aracı Olarak Damga: Gizli Ajan". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi/GOSOS*, 10(2): 1-10.
- Okur, N., ve Erbil Erdugan, F. (2010). "Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme". *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II*, 4-5-6 Kasım 2010, Denizli. Petrol-İş Yayını, İstanbul, 2010, s.(245-263).
- Oliver, M. (2011a). Sakatlık ve Kapitalizmin Yükselişi. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 209-225). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Oliver, M. (2011b). Sakatlığın İdeolojik İnşası. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 227-242). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Oral A., Aydın, R., Ketenci, A., Akyüz, G., Sindel, D., ve Yalman A. (2016), "Dünya Engellilik Raporu: Türkiye'de Engellilik ile İlgili Konuların Analizi ve Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Tıp Uzmanlığının Katkıları", *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(62):83-97
- Özgökçeler, S., ve Bıçkı, D. (2010). "Özürülülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar". *II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Denizli
- Öztürk M. (2011), Türkiye'de Engelli Gerçeği, MÜSİAD Cep Kitapları, İstanbul
- Özürülüler İdaresi Başkanlığı (2002), "Türkiye Özürülüler Araştırması", <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>
- Özürülüler İdaresi Başkanlığı (2010). *Özürülülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*. Ankara: ÖZİDA. 354
- Özürülüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2009). *Türkiye Özürülüler Araştırması 2002*. 2. Baskı, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Peace, R. (2001). "Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?". *Social Policy Journal of New Zealand*, 16: 17-36.
- Pierson, J. (2010). *Tackling Social Exclusion*. 2nd Edition, London & New York: Routledge
- Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Sarı, H. (2009). "Farklı Ortamlarda Öğrenim Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Sosyal ve Etik Kurallarla İlgili Bilgilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21: 391-406
- Schriner, K. (2011). *Sakatlık Çalışmaları Perspektifinden Sakat İstihdamı Sorunları ve Politikaları: Bir Uluslararası Yaklaşım*. Dikmen Bezmez,

Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 269-298). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları

Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Manila: Asian Development Bank

Seyyar, A. (2011). (Zihinsel) Engelli Çocukların Cinsel İstismara Karşı Korunmaları. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.), *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı* içinde (s. 159-178). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları

Shakespeare, T., Hameed, S., and Kiama, L. (2019). "Actions, Not Words: Progress Since ICPD on Disability and SRHR". *Sexual and Reproductive Health Matters*, 27(1): 340-342

Sheppard, M. (2006). *Social Work and Social Exclusion*. Aldershot: Ashgate Publishing

Siebers, T. (2011). Teoride Sakatlık: Toplumsal İnşacılıktan Bedenin Yeni Gerçekliğine. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 81-98). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Siebers, T. (2013). Disability and the Theory of Complex Embodiment-For Identity Politics in a New Register. Lennard J. Davis (Eds.), *The Disability Studies Reader* in (pp. 278-297). New York and London: Routledge

Silver, H. (2016). Social Exclusion. John Stone, Rutledge M. Dennis, Polly S. Rizova, Anthony D. Smith, and Xiaoshuo Hou (Eds.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism* in (pp. 1-7), Hoboken: John Wiley & Sons

Silver, H. (2019). Social Exclusion. Anthony Orum (Eds.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies* in (pp. 1-6), Hoboken: John Wiley & Sons

- Silver, H., and Miller, S.M. (2003). "Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage". *Indicators*, 2(2): 1-17.
- Sucaklı İ.A. (2016), Engelli Sağlık Kurulu Raporu Almak İçin Başvuran Özel Gereksinimi Olan Çocukların Sağlık, Eğitim, Rehabilitasyon, Yardım ve Destek Hizmeti Gereksinimlerinin ve Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu ile Engelli Sağlık Kurulu Raporunun "Hizmete Hak Kazandırma Farkının Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Şenyurt Akdağ, A., Tanay, G., Özgül, H., Kelleci B.L., ve Kara, Ö. (2011). *Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu 2010*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Tartanoğlu, Ş. (2010). "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası". *Sosyoloji Konferansları*, 42: 1-13
- Tartanoğlu, Ş. (2015). Sosyal Dışlanma. Aysen Tokol ve Yusuf Alper (Ed.), *Sosyal Politika* içinde (s. 284-296). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Taylan, H.H., ve Barış, İ. (2015). *Romanlar ve Sosyal Dışlanma*. Konya: Çizgi Kitabevi
- Tekindal, M., ve Attepe Özden, S. (2017). "Özel Eğitim Merkezlerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları Özel Eğitim ve Sosyal Hizmet". *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2):186-203
- Thomas, C. (2011). Sakatlık Kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünürler. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları, Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (s. 31-50). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Tobias, E. I., & Mukhopadhyay, S. (2017). Disability and social exclusion: Experiences of individuals with visual impairments in the Oshikoto and Oshana regions of Namibia. *Psychology and Developing Societies*, 29(1), 22-43.

- Topateş, H. (2009). "Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma". *Çalışma ve Toplum*, 2009/4 (23): 115-130
- Topgül, S. (2016). "Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteci İşçiler Örneği". *Sosyoloji Dergisi*, 33: 269-289
- Yıldırım, S., ve Yenihan, B. (2013). "Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasasında Gençler". *Mevzuat Dergisi*, 16(184): 1-13.
- Yıldız, R., ve Özgedey, O. (2018). *Engellinin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri*. İstanbul: Kitabı Yayınları
- Zarb, G. (1995). "Modelling the Social Model of Disability". *Critical Public Health*, 6(2): 21-29.

Ek-3. Anket Formu

No	Aşağıda yirmi beş ifade bulunmaktadır. Her bir ifade için işaretlemeniz gereken 1'den 5'e kadar rakamlar verilmiştir. Her ifadenin sizin için ne kadar doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için yalnız bir rakamı işaretleyiniz. Lütfen hiçbir cümleyi cevapsız bırakmayınız.	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Çoğunlukla	Her Zaman
1	Engelime uygun yeterli sağlık hizmeti alamıyorum.	1	2	3	4	5
2	Aniden ortaya çıkacak masraflar bana maddi sıkıntı oluşturur.	1	2	3	4	5
3	Yaşadığım yerin yol ve kaldırım gibi unsurlarını kullanmak zordur.	1	2	3	4	5
4	Engelim nedeniyle kalabalıktan uzak kalmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
5	Engelimle ilgili sağlık giderleri maddi gücümü zorlamaktadır.	1	2	3	4	5
6	Okulların binası/fiziki koşulları engellim için uygun değildir.	1	2	3	4	5
7	Kamu kurumlarında (resmi daireler) kötü muameleye uğrarım.	1	2	3	4	5
8	Hastanelerin fiziki/mimari yapısından dolayı güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
9	Borç para bulmada sıkıntı çekerim.	1	2	3	4	5
10	İnsanlardan olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalırım.	1	2	3	4	5
11	Eğitim sürecinde arkadaşlarımdan gördüğüm destek yetersizdir.	1	2	3	4	5
12	Devletin engellilere verdiği destekler yetersizdir.	1	2	3	4	5
13	Engelli olarak yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmem.	1	2	3	4	5
14	Kamu hizmeti (resmi daireler) veren binaları kullanırken sıkıntı çekerim.	1	2	3	4	5
15	Aile kurma/evlenme hususunda güçlük yaşarım.	1	2	3	4	5
16	İş bulma konusunda zorluk yaşarım.	1	2	3	4	5
17	Sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk yaşarım.	1	2	3	4	5
18	Kendimi toplumdandan dışlanmış hissederim.	1	2	3	4	5
19	Ekonomik imkânım olursa ikamet ettiğim mahalleyi değiştiririm.	1	2	3	4	5
20	Sağlık çalışanlarından kötü muamele görürüm.	1	2	3	4	5
21	Öğretmenlerden olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalırım.	1	2	3	4	5
22	Sosyal ilişki kurduğum insan sayısı azdır.	1	2	3	4	5
23	Aile içi kararların alınmasında görüşlerim dikkate alınmaz.	1	2	3	4	5
24	Toplu ulaşım araçlarını kullanırken güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
25	Ekonomik geleceğimi konusunda endişe yaşarım.	1	2	3	4	5

Ek-4. Demografik Bilgi Formu

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU	
AD-SOYAD:	
YAŞ:	
CİNSİYET:	
	☐ Kadın
	☐ Erkek
GELİR DÜZEYİ:	
EĞİTİM DURUMU:	
	☐ İlkokul
	☐ Ortaokul
	☐ Lise
	☐ Üniversite
YAŞANILAN YER:	
	☐ Köy
	☐ İlçe
	☐ İl Merkezi
İŞİTME ENGEL DÜZEYİ:	
	☐ Hafif
	☐ Orta
	☐ İleri
MEDENİ DURUM:	
	☐ Bekâr
	☐ Evli
	☐ Dul-Boşanmış